

GEBZE'NİN KENTLEŞME SÜRECİN'DE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ VE VAKFI'NIN ÖNEMİ

İSMAİL KAHRAMAN*

ÖRNEK BİR DEVLET VE VAKIF ADAMI ÇOBAN MUSTAFA PAŞA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

Çoban Mustafa paşa, Fatih tarafından Osmanlı Enderun Mektepleri' ne alınmış ve devlet hizmetine kazandırılmış çok önemli bir devlet adamı. Fatih'ten sonra 31 yıl hükümdarlık yapan 2. Beyazıt döneminde birçok devlet hizmetinde bulunmuş, Yavuz Sultan Selimin kızı ile evlenerek saraya damat olmuş, Kanuni Döneminden Başbakan yardımcısı olarak orduların başkomutanı unvanına sahip olmuş, 4 Padişah döneminde yaşayıp 75 yıla yakın ömrünü devlet hizmetinde geçirmiş, kurduğu vakıflar ile sadece Gebze bölgesi'nde değil, Türkiye'nin bir çok yerinde ve ayrıca Bulgaristan, Makedonya, Romanya, Macaristan, Bosna, Arnavutluk, Rodos, Mısır ve Hicaz coğrafyasında yaptığı vakıf eserleri ile bugün bile hizmetlerine devam eden vakıf kurarak malını mülkünü insanlığın hizmetine tahsis eden örnek bir devlet adamıdır.

GEBZE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

Gebze'nin kalbi Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nde atar. Külliye, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa'nın emriyle 16. yüzyılda Mimar Sinan'a yaptırılmış.

Türk süsleme sanatının tüm özelliklerine sahip bu tarihi şehir minyatürü, camii, medrese, kervansaray, paşa odaları, hankah, bimarhane, han, hamam, imarethane, kütüphane, su kuyusu, şadırvan ve türbe gibi her biri eşsiz yapılar topluluğundan oluşmakta. Külliye'nin Güney kapısı üzerinde Kanuni Sultan Süleyman'ın tuğrası göze çarpmaktadır.

Tek kubbeli haremî beş bölümlü son cemaat yeri ve minaresiyle camii, külliye'nin tam ortasında ve Gebze'ye hakim merkezi bir mevkide yer almakta... Bu caminin mihrap ve duvarları kufi yazılarıyla süslenerek renk ve düzeni görkemli Türk çinileri ile sağlanmıştır.

Türbe, caminin kible tarafında, Külliye'nin diğer yapılarından bir bahçe duvarı ile ayrılan hazire avlusundadır. Çoban Mustafa Paşa 1529 yılında vefat edince Gebze'de yaptırdığı Külliye'nin içinde yer alan bu türbeye defnedilmiştir. Çoban Mustafa Paşa Mısır ve Rodos'ta valilik yapmış,

* Araştırmacı Gazeteci ve Belgesel Yönetmeni

İstanbul ve Bulgaristan'ın birer semtine adını bırakmış. Çaldıran seferi dönüşü vezirliğe yükseltilmiş. Yavuz Sultan Selim'in kızı Hafiza sultan ile evlenen Çoban Mustafa Paşa, Kanuni'ye de vezirlik yapmıştır.

Rumeli Beylerbeyliği de yapan Çoban Mustafa Paşa Onlarca vakıf eseri yaptırarak insanların hizmetine tahsis etmesi ile ünlüdür. Hakkında bir çok hikaye ve efsaneler anlatılan örnek bir devlet adamı olarak tanınıyor..

Türbe dış görünümüyle Klasik Osmanlı Türbelerinin güzel bir örneğidir. Sekizgen planlı, giriş kısmı tamamıyla mermerlerle kaplıdır.

Külliyе'nin avlusuna batıda, kuzeyde ve güneyde olmak üzere üç kapıdan giriliyor.

Külliyе'nin batı tarafındaki giriş kapısının üstüne inşa edilmiş kütüphane, araştırmacılar için çok önemli bir yapıydı.

Kütüphane'nin sol tarafında Paşa odaları, sağ tarafında da imarethane bulunuyor. Paşa odaları yüksek rütbeli kişilerin misafir edildiği bölüm. İmarethane külliyesinin mutfağı ve yemekhanesidir.

Kuzey kapıdan girince Kervansaray karşımıza çıkıyor. Kervansaray sağda ve solda olmak üzere iki bölümden oluşuyor, Kervansaraya Deve doğum Hanları' da deniyor.

Tekke bir diğer adıyla hankah, Kervansarayın hizasında külliyesinin kuzeydoğu köşesinde revaklı bir avlu etrafında U planlı bir yapı,Hankah 12 derviş odası var ve semahaneden oluşmaktadır..

Medrese Hankah'ın hemen karşısında bulunan Külliyesinin güney kapısının sağında yer alıyor. Zembilli Ali Efendi'nin ders verdiği bu medreseden bir çok ilim adamı yetişmiş. Duvarla çevrili bir bahçesi bulunan medreseye külliyesinin dışından bir kapıdan giriliyor. Medrese üç tarafı revaklarla çevrili avlu etrafında 17 odadan oluşuyor. Bir de mescidi olan medrese Osmanlı döneminde yüksek öğrenim yaptırılan bir okul düzeyindeymiş.

Gebze Bölgesi'nin tarih, kültür ve turizm değerleri içerisinde Çoban Mustafa Paşa Külliyesinin çok önemli yeri vardır. Çoban Mustafa Paşa'nın yüzlerce yıl önce kurduğu ve içerisinde birbirinden kıymetli çok değerli yazma eserlerin de bulunduğu Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi 1940'lı yıllarda yağmalanmış, Vakfettiği araziler, dükkânlar, han ve hamam ise kişilerin mülkiyetine geçmiş.

Çoban Mustafa Paşa Gebze'nin kentleşmesinde çok önemli yere sahip. Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Gebze şehrinin kurulmasının temel taşı olmuş, yüzlerce yıldır Gebze Bölgesi Mustafa Paşa Külliyesi etrafında büyüyerek genişlemiş. Mustafa Paşa Külliyesi, Külliye mimarisinin içerisinde her bakımdan önemli özelliklere sahip muhteşem bir eserdir.

Gebze bölgesi bugün bir milyona yakın nüfusu binlerce sanayi kuruluşu ile Gebze'nin sanayi ticaret kültür ve turizm merkezi olmasında Çoban Mustafa Paşa'nın önemi çok büyüktür. Çoban Mustafa Paşa'nın kurduğu vakıf ve külliyesinin Gebze'nin kentleşme sürecine büyük

katkısı olmuştur. Biz bu bildirimizi; çeşitli kaynaklardan derlediğimiz bilgi ve belgelerin ışığı altında araştırmalar yaparak hazırladık. Devr-i Alem belgesel tv programı olarak Çoban Mustafa Paşanın valilik, paşalık ve beylerbeyliği yaptığı ülkeler ve bölgelerde belgesel görüntüler çekerek bir çok tv kanalında yayınladık. Kocaeli büyükşehir belediyesi tarafından düzenlenen "ULUSLARARASI ÇOBAN MUSTAFA PAŞA ve KOCAELİ TARİHİ – KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU – IV " için hazırladığımız bildiride bu belge ve bilgilere yer verdik. (Kaynak: Devi Alem Belgesel tv program arşivi ve (www.gebzegazetesi.com ve www.belgeselyayincilik.com arşivi)

GEBZE'NİN KENTLEŞME SÜRECİNDE VAKIF VE KÜLLİYELER

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA CAMİSİ:...

Cami, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi topluluğunun tam ortasında ve Gebze'ye hakim merkezi bir mevkide bulunmaktadır. 1510 yılında Çoban Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kare planlı, üzeri dört sütunun taşıdığı 24 metre yüksekliğindeki geniş bir kubbe ile örtülüdür. Duvarları taş zemin üzerine kesme taş ve muntazam tuğlalarla örülmüştür. Ayrıca, caminin etrafı 2,5 metre yüksekliğinde oldukça kalın duvarlarla çevrilidir. Her cephesinde bir tane olmak üzere, dört giriş kapısı vardır. Mihrap ve duvarları Kufi yazılarla süslenerek, renk düzeni görkemli Türk Çinileri ile kaplanmıştır.

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜLLİYESİ

Osmanlı Döneminden günümüze kadar gelebilen, hâlâ ayakta durabilen en büyük tarihi eserlerden biridir. Bu görkemli külliye'nin planı Mimar Sinan'a çizdirilmiş, kalfası Hüseyin Ağa'ya da inşa ettirilmiştir. Külliye: Hamam, Kervansaray, Paşa Odaları, Tekke Camii, Medrese, Bimarhane, Kütüphane, Han, Arşiv, Helâ, Su Kuyusu, Şadırvan ve bir Türbe'den oluşmaktadır. Külliye'nin bir girişinde Kanuni Sultan Süleyman'ın bir tuğrası göze çarpmaktadır. 500 seneye yakın geçmişe sahip bu Külliye' de 50 kubbe bulunmaktadır. Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin bazı birimleri ve özellikleri:

1. MEDRESE: Bir zamanlar Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi'nin de dersler verdiği söylenen Medrese, Çoban Mustafa Paşa Camisinin sol kesiminde yer almaktadır. Ahşap hatıllı, moloz taşlardan inşa edilmiştir Tuğlalarla örtülü kubbelerle örtülmüş olup, dershaneler kare planlıdır. İç girişi mevcuttur. Bu Medrese, İmparatorluk devrinde, yüksek öğrenim olarak yaptırılan bir okul durumundadır.

2. İMARETHANE: İmparatorluk devrinde Gebze'de bulunan tek imarethanedir Çoban Mustafa Paşa Camisinin sağ kesiminde yer alan bu yapı, tamamiyle moloz taşlardan yapılmıştır. Kubbeli ve dikdörtgen planlıdır. Duvarları tuğla hatıllıdır. Türbe avlusundan 2.63 metre yüksekliktedir. Pencereleri ayrı bir görünümündedir.

3. HANKAH: Kervansarayın solunda, külliye'nin avlu bölümündedir. Kubbeli bir zikir yeri vardır. 12 Derviş Hücresi mevcut olup, bu hücreler 10 u çapraz, 2si beşik tonozla örtülmüştür. Kareye yakın, dikdörtgen planlı olan hücrelerin ayrıca, içlerinde birer Ocak ile, ikişer gözlü Raf lar bulunmaktadır.

4. PAŞA ODALARI: Sekiz odadan ibaret olan bu yapı, cümle kapısının yanı başında yer almıştır. Avlunun sağındaki Kare planlı odaların, sadece 6 sin da Ocak ve Raflar vardır.

5. KERVANSARAY: Çoban Mustafa Paşa Camisinin karşısında bulunmaktadır. Dikdörtgen plânlı ve kubbeldir. Duvarları tuğla hatıllı, moloz taşlardan örülmüştür. Giriş kısmı kesme taşlardan, basık kemerlidir. (2.40x5.10) ölçüsündedir. Girişten, yan duvarlardan birer ocağın bulunduğu kare plânlı ve kubbeli bir bölüme, bu bölümden de ahır adı verilen hayvanlara mahsus bir bölüme geçilmektedir.

Kervansaray, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin ayrı bir bölümünü teşkil etmektedir. Eski Çarşının büyücek bir bölümünü kapsamaktadır. 1520 lı yıllarda Mimar Sinan'ın planını çizdiği Hüseyin Kalfa'nın inşasını tamamladığı bu tarihi Kervansaray 1986 yılına kadar. Gebzeli Göçeoğulları'nın fuzuli işgalinde bulunmakta idi. Ancak, mahalli belediyenin büyük gayret ve çabaları ile Göçeoğulları'nın elinden alınmıştır. 1200 metrekairelik bir alanı kaplayan tarihi Kervansaray, toplam 2000 beygir ile üçbin insan alabilecek kapasitededir. Kervansarayı eski haline dönüştürmek için ilgili devlet kurumları tarafından çalışmalar sürdürülmekte.

6. BİMARHANE: Çoban Mustafa Paşa Camisinin sol kesiminde, üzerleri kubbelerle örtülü 10 odadan oluşmaktadır. Burası günümüzdeki hastanedir.

7. KÜTÜPHANE: Külliye'nin avlu kapısının yanında bulunmaktadır. İki odadan ibaret olup, muntazam tuğlaların sıralandığı kesme taşlardan yapılmıştır.

8. ŞADIRVAN: Külliye'nin tam merkezi yerinde bulunan şadırvan, onikigen planlıdır. Oniki köşesinde de musluklar mevcut olan bu şadırvanın üzeri, piramit biçiminde bir çatıyla örtülmüştür. Yakın tarihlerde küçük bir onarım gördüğü söylenmekte olup hâlâ kullanılmaktadır.

9. TÜRBE: Cami'nin arka bölümündeki avlunun ortasında bulunmaktadır. Sekiz planlı olup, giriş kısmı, tamamiyle mermerlerle kaplıdır. Külliye'nin banisi Çoban Mustafa Paşa burada gömülmüştür.

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA VAKFI

Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin maddi giderlerini karşılamak amacıyla, külliye'nin banisi tarafından kurulan zengin bîr vakıftır. 3'ü büyük vakfı olup Gebze'de 98 dükkân, bir köy, Eskişehir'de 5 fırın, Filibe'de değirmenler, Edirne'de bir han'dan ibarettir.

(Kaynak Ansiklopedik Kocaeli Belgeseli Hazırlayanlar Nurettin Yüksel ve İsmail Kahraman Baskı tarihi Gebze gazetesi Matbaası Şubat 1990)

GEBZE VE MAKEDONYA'DA GAZİ (ÇOBAN) MUSTAFA PAŞA'NIN VAKIF MALLARI (*)

Gebzeli Çoban Mustafa Paşa'nın hayatı ile ilgili birçok görüş ve ilmi araştırmalar bulunmakta. Bu konuda Doç Dr. Mehmet Z. İbrahimgil'in yaptığı akademik araştırmanın bir bölümünü önemine binaen bildirmize alıyoruz.

GEBZELİ (GAZİ DAMAT BOŞNAK KOCA VE ÇOBAN) MUSTAFA PAŞA KİMDİR?

Makedonya'da vakıfları olan Gebzeli Çoban Mustafa Paşa, Fatih Sultan Mehmet (1451-1481), II. Sultan Beyazıt (1481-1512), I. Sultan Selim (Yavuz Sultan Selim) (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) saltanatı dönemlerinde, Osmanlı'nın değişik idari görevlerde, sırasıyla mutasarrıf, Bosna Sancak Beyi, özel yetkili elçi ve vezir gibi görevler'de bulunmuştur.

Osmanlı İdaresinde aynı veya yakın dönemlerde Mustafa Paşa isminde birden çok kişinin görev yapması, bazı araştırmacıların isim ve unvan benzerliği sebebiyle, Mustafa Paşaların hayat hikâyelerini birbirine karıştırmışlardır. Nitekim kayıt defterlerinde bile Mustafa Paşa isminin önüne koca, kara, gazi, çoban, damat, defterdar, hadım, kebir (büyük), sagir (küçük) gibi sıfatlar ve doğum yerlerinin ismini zikrederek birbirinden ayırmaya çalışmışlardır (1)

Bizim burada konu olarak ele aldığımız Makedonya'da vakıfları bulunan ve Üsküp Mutasarrıfı olan Yunanistan'daki Serez'in Anfipoli köyü doğumlu Abdülkerim'in oğlu Mustafa Paşa'dır (2)

Osmanlı tarihçilerinden Hammer (3) Serezli Abdülkerim oğlu Mustafa Paşa'nın hicri 894/ miladi 1489 tarihinde II. Sultan Beyazıt'ın Roma'da Vatikan'a sığınan ve Aziz Angel Kalesi'nde tutuklu bulunan kardeşi Cem Sultan'ın öldürülmesi konusunu Papa VI. Aleksandar Borciji ile görüşmek için Roma'ya Padişah'ın özel yetkili elçisi olarak gönderildiğinden bahsedilmektedir (4)

Mustafa Paşa'nın şahsiyeti ve yaptığı işleri ile ilgili ek bir bilgiyi de Venedik belgelerinde görmekteyiz. Bir Venedik belgesinde dönemin orijinal İtalyanca ifadesiyle "Era Mustafa della terra di Seres apresso Anfipoli, nati di un sacerdote grosso, huomo d'igequo, malitioso vendibile, le quali imfirmita d'animo esso mistrava bene-nella maligna quarta durae" belirtilerek (5) yukarıda verdiğimiz bilgileri doğrular mahiyettedir.

Tarihi kaynaklarda Mustafa Paşa'nın ismi, önce Gazi sonradan Çoban veya bazen de Damat sıfatlarıyla adlandırılan Mustafa Bin Abdülkerim olup, Kapıcıbaşı görevinde bulunmuş, 1571'de ikinci vezirliğe, 1522'de de Mısır Beylerbeyliği'ne getirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Hafsa Sultan ile evlenmiş Belgrad, Rodos seferlerine katılmış, 1529'da Viyana seferine gitmek üzere iken ölmüştür. Gebze'deki külliyesinin bir bölümünü oluşturan türbesine gömülmüştür.

Türk tarih kaynaklarında da (6), gazi, çoban, boşnak ve damat isimleri ile tanınmıştır. Asıl ismi Gazi Mustafa bin Abdülkerim'dir. Mustafa Paşa, Yeniçeri Ocağı'ndan yetişmiş Rumeli Beylerbeyliği'nden sonra Yavuz Sultan Selim zamanında vezir olmuştur. Mustafa Paşa sırasıyla 1495'te Avlonya (Vlora), 1497'de Gelibolu Sancakbeyliği, 1498'de Rumeli Beylerbeyliği'ne tayin edilmiştir. 1499 yılında, Osmanlı-Venedik Harbinde İnebahtı Seferine katılmış ve kalenin anahtarlarını teslim aldığı 1514 yılında Çaldıran Seferine katılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Belgrad seferi sırasında, Belgrad'a Tuna tarafından saldıran kuvvetlere komuta etmiştir. 1522'de Serdar olarak Rodos seferine çıkan Mustafa Paşa, kuşatma sırasında ölen Mısır Valisi Hayrı Bay'ın yerine Mısır valisi olmuştur. Mısır valiliği sırasında çıkan bir isyanı bastırdıktan sonra yeniden İstanbul'a çağrılarak vezirlik makamına getirilmiştir. Konu edindiğimiz Gazi veya Çoban Mustafa Paşa ile ilgili özel bir husus da, Mustafa Paşa'nın iki hanımından

biri Humaşah Sultan olduğudur. Mustafa Paşa'nın Humaşah Sultan'dan Huma, Hani, Şahze-man ve Ümmi Hatun adında dört kızı olduğu belirtilmektedir (7). Nitekim genç yaşta ölen Ümmi Hatuna ait mezar lahitli kabri Makedonya Üsküp Mustafa Paşa Camii haziresinde bulun-maktadır. Kendi adına ait türbe de Üsküp Mustafa Paşa Camii'nin güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Ancak, naaşı türbede yer almadığı, mezarının asıl Gebze'deki Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nde yer aldığı bilinmektedir. Bu sebeple Üsküp'teki türbenin bir makam türbesi olduğu anlaşılmaktadır. Gerek tarihi kaynaklarda gerekse Makedonya'da vakıfları olan Def-terdar Mustafa Paşa ile Kocaeli Gebze'de, Bursa'da, Edirne'de ve İstanbul'da vakıf eserleri olan Çoban Mustafa Paşa'nın aynı kişi olduğu hususudur. Çünkü her iki farklı sıfatla bahsedilen Mustafa Paşa'nın baba isminin Abdülkerim olduğu ve Yavuz Sultan Selim'in kızı ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşi olan Hafsa Sultan ile evlendiği hususunda tereddüde hiçbir mahal yoktur.

Buradan hareketle, Mustafa Paşa'nın şahsiyeti ve hayatı ile ilgili verilen bu bilgiler kronolojik olarak birbirini destekler mahiyette görünmekle birlikte, sadece Üsküp'te Mustafa Paşa Tür-besi'ndeki kitabede ölüm tarihi olarak belirtilen hicri 925/miladi 1519 tarihi, tarihi kaynaklar-da belirtilen 1529 tarihi ile uyuşmamaktadır. Mustafa Paşa'nın ölüm tarihi ile ilgili 9-10 yıllık bir fark ortaya çıkmaktadır. Burada Mustafa Paşa'nın şahsiyeti ve hayatı hakkında çözülmesi gereken husus, sadece Üsküp'te Mustafa Paşa adına inşa edilen türbenin kitabesi, yapının inşa tarihini mi yoksa Mustafa Paşa'nın ölüm tarihini mi belirttiği konusudur. Mustafa Paşa'nın Üsküp'teki türbeyi hayatta iken inşa etmiş olabileceği ve buranın bir makam türbesi olduğu, esas türbesinin Gebze'deki Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nde yer alan Türbe olduğu ihtimali üzerinde durmak

gerekmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Üsküp'teki türbe kitabesinin yapının inşa tarihini belirttiği görüşünü taşımaktayız. Nitekim birçok tarihi kaynaklar, Mustafa Paşa'nın Üsküp'te-ki mevcut türbesinde naaşının defnedilmediğini de belirtmektedir. (8) Mustafa Paşa'nın vakıf mallarını ve akarlarını en ayrıntılı bir şekilde açıklayan belge, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 632. Defter/8, sayfa 462-468'de yer alan Mustafa Paşa Camii ve İmaretine ait hicri 920/ miladi 1514 tarihli vakfiyedir (9).. Söz konusu 7 sayfadan ibaret olan vakfiye, Üsküp kadılığın-da şahitler önünde tescil edilmiştir. Vakfiye'nin bir örneği de Makedonya Milli Tarih Arşivinde bulunmaktadır. Vakfiye ilk olarak Glişa Elezoviç, tarafından kısmi olarak Sırpça yorumlanmıştır (10). Söz konusu Mustafa Paşa Vakfiyesi'nin 623. defterin 147.sayfa 158.sirasında kayıtlı hicri 1077/ miladi 1666-1667 tarihli zeyli (ilavesi) bulunmaktadır (11). Mustafa Paşa Camii ve İmaret Vakfı'na vakfedilen cami, mescit, imaret, medrese, mektep, han, hamam, su kemeri, köprü, konak, konut, değirmen ve dükkân gibi yapıların yanında, vakfa akar olarak vergiden muaf köyler, temlikler, çiftlik arazileri, mezarlar, bahçeler, bağlar, yaylalar, baltalıklar, korular, ormanlar, kestanelikler ve ekin arazileri bulunmaktadır. Vakfiyede Mustafa Paşa'ya ait menkul ve gayri menkuller, aile vakfı ve icar vakfı olarak iki gruba ayrılmaktadır. Vakfiyede zikredilen vakıf yapıları ve vakıf arazileri buldukları şehir, kaza ve nahiyelere göredağılımını, aile icar vakfı olarak vakfiyede ismi zikredilen gayri menkulleri tasnif etmeye çalışacağız.

A. Mustafa Paşa'nın Aile Vakfına Ait Mülkler Üsküp Livasında

1. Mustafa Paşa'ya ait saray ve konaklar,2. Ratay Çiftliği ve müstemilatındaki binalar,3. Bağ, Bahçe ve ekin arazileri.Kalkandelen (Tetova) Nahiyesinde, 4. Mustafa Paşa Hamamı,, 5. Şar Dağı eteğindeki yaylalar,6. Debre'de Han,7. Ohri Sancağı'nda Drim Nehri üzerine Köprü, 8.

Bağ, bahçe ve ekin arazileri, 9. Reçica ve Brvenica Köyleri'nde çayır ve tarlalar, 10. Bogovinye Köyü'nde koruluk değirmen ve otlaklar.

Vakıf şartnamesinde, Mustafa Paşa ailesine ait vakıf mallarının kendisinin ölümünden sonra çocuklarına ve çocuklarının çocuklarına ve devamına aktarılmasına, eğer kendi nesline ait mirasçısı kalmaz ise Üsküp Mustafa Paşa Camii ve İmaret vakfına devredilmesi şartı bulunmaktadır.

Ayrıca, kendi öz vakfına ait gelirlere iki ayrı hanımdan olan 4 kızına günde 10'ar akçe verilmesini, kızlarının annelerine ise günde 3'er akçe ve 20'er kilo buğday verilmesi şartını getirmiştir.

B. Mustafa Paşa Camii ve İmaret Vakfına Ait Mülkler Üsküp Livasında

1. Mustafa Paşa Camii ve Mescidi (Bakım, onarım, vaiz, imam, müezzin ve faraş gibi görevlilerin giderleri ve kandil masraflarının tamamının karşılanması),2. Mustafa Paşa İmaret Amire (Fakir, fukaraya ve yolculara günde üç defa yemek dağıtılması),3. Medresesi (Müderris, talebe ve idari giderlerin tamamının karşılanması),4. Mektebi,5. Türbesi,6. Hamamı,7. Su Kemerini,8. İki Kervansaray ve etrafındaki tüm dükkânları, 9. Üsküp civarında 4 adet köy, Blaçane, Tsreşevo, Hraško ve Batince gibi köylerin temlik vergileri,10. Üsküp'te tek ve iki odalı 5 değirmen,11. Breznica ve Dikova'da 4 mezra.

a) Kalkandelen (Tetova) Nahiyesinde

1. Kalkandelen Nahiyesi Merkezinde Mustafa Paşa Hamamı, 2. Kalkandelen Nahiyesine bağlı Lojani ve Forino'da çiftlik arazileri ve müstemilatı olan binalar, 3. Kalkandelen Nahiyesine bağlı Pojaran ve Preşevça mezarları, 4. Kalkandelen Nahiyesine bağlı Vrapçište ve Tumçevište Köylerinin temlik vergileri (12); söz konusu vakıf köyleri ve mezarlar 1477 yılında Mahmut Bey'in oğlu Süleyman Çelebi'den kanuni yoldan 7000 Venedik Dukasına (13) satın aldığı belirtilmiştir.(14)

Kendisinin ölümünden sonra oğlu Mahmut Bey'in vakıf mülkü olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte Vrapçište 230 hane, Tumçevište 95 haneden ibarettir. Her iki köyün toplam vergisi 13.600 akçe cizye, 10.25 akçe öşür vergisi olmak üzere toplam 24.125 akçe'dir. 1468 tarihli Mufassal defterinde ise Vrapçište ve Tumçevište köyleri Mehmet Paşa'nın oğlu Mahmut Beyin mülkü olarak geçmekle birlikte, defter kaydında 1477 yılında bir şerh düşülmüş ve Sultan Mehmet Fatih'in emri ile Vrapçište Köyü ve Tumçevište'den 11 hane Murat Çerkez adında bir timara bağlandığı belirtilmektedir. 1468 yılında Vrapçište 242, Tumçevište 145 hanedir. Her iki köyün toplam vergisi 30.900 akçe'dir. Ortalama bir hane başına düşen vergi oranı 80 akçe'dir. 1481 tarihli Mufassal Defterinde ise, Vrapçište Köyü Murat Çerkez'in timarı olarak kaydedilmiştir. Ancak farklı bir yazı türü ile yapılan açıklamada köyün satılarak Süleyman Çelebi'nin vakıf mülkü olduğu belirtilmiştir. İlgili kadılıkça da bu açıklama tasdik edilmiştir. Cıvardaki Tumçevište, Galata Pojaran ve Preşevça köyleri ise Kemal Bey timarı olarak görülmektedir.

Açıklama

1528 Tarihli Mufassal Defterinde (15), Vrapçište Köyü'nün dört mahalleden oluştuğu, 273 hanenin Hıristiyan, 14 hanenin Müslüman olduğu, 13.230 cizye vergisi, 6.825 kazanç-ticaret

vergi, 6.000 bağ ve üzüm vergisi, 4.248 akçe buğday vergisi 198 yük bedeli 220 akçe koyun vergisi olmak üzere toplam yıllık vergi 32.000 akçe'dir. Ortalama hane başına yıllık düşen vergi oranı 112 akçe olduğu, cizye vergisinin ise hane başına 38-94 akçe arasında değiştiği görülmektedir. Aynı tarihli defterde, Tumçevište Köyü'nün ise 127 Hıristiyan haneden oluştuğu, cizye vergisi 8.825 akçe, buğday vergisi 298 yük bedeli 6.308 akçe ve koyun vergisi 300 akçe olmak üzere toplamda yıllık vergisi 20.473 akçe'dir. Ortalama hane başına vergi oranı 22-94 akçe arasında değişmektedir. 1545 Tarihli Mufassal Defterinde ise (16), Vrapçište'de 233 Hıristiyan ve 15 Müslüman haneden oluştuğu, toplam yıllık vergisinin 18.755 akçe olduğu belirtilmiştir. Söz konusu tarihteki defterde, Tumçevište köyü'nde nüfus 97 haneye düşmüş, yıllık toplam vergi ise 9.190 akçe olmuştur. 1545 yılındaki vergi oranı 1528 yılına göre büyük bir düşüş göstermektedir. Vergi düşüşünün asıl sebebi, cizye vergisinin kaldırılmış olmasıdır. Aslında 1545'teki vergi oranlarında 1528'egöre bir değişiklik yoktur.

1568 Tarihli Mufassal Defterinde de, Vrapçište Köyü'nün 243 Hıristiyan ve 17 Müslüman haneden oluştuğu, yıllık toplam vergisinin 20.000 akçe olduğu belirtilmiştir. Bu tarihteki defterde Tumçevište'nin nüfusu 57 haneye düşmüş, toplam yıllık vergisi de 8.455 akça olmuştur. Görüldüğü üzere vergi oranlarındaki bu düşüş 1545 yılından sonra cizye vergisinin kaldırılmasından kaynaklanmaktadır.

b) Ohri Sancağına Bağlı Ustruga (Struga) Nahiyesinde

1. Struga'da Drim Nehri üzerindeki Köprü, 2. Struga Merkezde Kervansaray ve etrafındaki tüm dükkânların gelirleri.

C. Hersek Sancağında

1. Luka Köyü'nde Mezra, 2. Goriçe'de iki Değirmen.

D. Bosna-Sancağında

1. Foça Kazasında tek ve iki odalı olmak üzere 6 değirmen.

Sonuç olarak, Hicri 920/miladi 1514 tarihli vakfiyedeki bilgiler (17), 1528, 1545 ve 1568 tarihli Mufassal Defterlerindeki bilgiler ile karşılaştırılmış ve bağlantı kurulmuştur. Söz konusu mufassal defterlerindeki bilgiler vakfiyedeki şartnameyi esas alarak uygulama yapıldığını göstermektedir. Konuyla ilgili Kalkandelen Sicil Defterinde çok ilginç bir bilgi nakledilmektedir. 1705 tarihli Sicil Kayıt Defterinde, Mustafa Paşa Vakıf mülkü olarak kaydedilen Vrapçište ve Tumçevište'nin 1.500 esed kruş (altın) değerinde olan üç yıllık vergi parasını, dönemin Mustafa Paşa Vakfı

KAYNAK: Doç Dr. Mehmet Z.İbrahimgil * Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyum Bildirisi. Sayfa: 159 / 180 www.acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/.../İbrahimgil.pdf.)

VEZİR KİMDİR TARİHİ GEÇMİŞİ NEDİR

Osmanlı Devletinde askerî ve idârî sâhalarda geniş selâhiyetlere sâhip en üst derecedeki memurlara verilen ünân. Vezir kelimesi, lügatta "yardımcı" mânâsına gelmekte olup, devlet başkanı olan pâdişâhın hemen hemen bütün işlerini yüklenen ve hükümdârlıkla ilgili meselelerde görüş ve tedbiriyle ona yardımcı olan kimsedir. Vezirlerde, doğruluk, sabır, metânet ve yücelik gibi dört haslet bulunurdu. Vezir ünânı ilk defâ Abbâsî Devletinde, daha sonraları da çeşitli İslâm devletlerinde kullanılmaya başlandı. Büyük Selçuklu, İlhanlı, Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar da bu ünânı kullandılar.

Osmanlılarda vezirlik müessesesi ilk defâ, Orhan Gâzi zamânında (1324-1362) kurulan dîvân teşkilâtının başına vezir ünânıyla bir zâtın getirilmesiyle teşekkül etti. İlk vezir ulemâ sınıfından gelmiş olan Alâeddîn Paşa olup, bunu yine aynı sınıftan Ahmed Paşa bin Mahmûd, Hacı Paşa ve Sinâneddîn Yûsuf Paşa tâkip ettiler. Yûsuf Paşa, Orhan Gâzinin son ve Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın ilk vezîriydi. Onun vefâtından sonra Sultan Murâd, Çandarlı Kara Halîl'i vezârete getirmiştir.

Orhan Gâzi zamânında tek vezir olup, dîvân; vezir, kâdi ve hükümdâr olmak üzere üç kişiden teşekkül ediyordu. Devletin büyümesi ve işlerin artması üzerine, vezirleri de arttırmak îcâb etti. Böylece sayıları artan vezirlerden biri vezîriâzam ismiyle baş vezir tâyin edildi. Kânûnî Sultan Süleymân Han (1520-1566) zamânından îtibâren vezîriâzam yerine sadrâzam ünânı kullanılmaya başlandı.

(KAYNAK See more at: <http://www.turkcebilgi.org/tarih/osmanli-tarihi/vezir-31715.html#sthash.tlk2vc8V.dpuf>)

KÜLLİYE NEDİR VE OSMANLI'DA KÜLLİYE KÜLTÜRÜ

Külliye, cami ile birlikte hamam, medrese, mektep, imaret, türbe, kütüphane, aşevi, darüşşifa, kervansaray, çarşı, tekke, zaviye binalarından oluşan yapılar topluluğu.

İslam toplumunun oluşumunda şehirlerde mahalle hayatı külliyeler çevresindeki mimari yapıda yoğunlaşıyordu. Külliye, İslam toplumunun vakıf hukuku sistemi ve hayrat kavramını geliştirmesiyle ortaya çıktı. Merkezindeki yapı camidir. Cami en az cuma namazlarındaki zorunlu toplanma yeri olması yanında bir forum ve ilim, tören ve müzakere merkeziydi. Külliye bu merkezi tamamlayan yapılardan oluşur.

Kentin en önemli yapısı olan cami zamanla kurumsallaşarak genişlemiş ve yeni işlevler eklenmiştir. Cami yanında küçük yapılarla başlayan külliyeler zamanla yerini büyük külliyelere bırakmışlardır. Osmanlı Dönemi külliyeler açısından en ünlü örneklerle sahiptir. Külliye içinde ve dışında han, çarşı, fırın, değirmen, mum imalathanesi, boyahane, sal-hane, bayram ve pazar yerleri gibi ticaret amacıyla kurulmuş yapılardan elde edilen gelirler külliye giderlerine ayrılırdı. Sosyal hizmet olarak üretilen külliye kavramının temelinde halka parasız hizmet ilkesi vardır.[2]

Külliye'nin merkezinde genellikle cami vardır. Diğer her şey camiyi çevreler. Manisa Ulu Camisi ve Medresesi (1376), İlyas Bey Camisi ve Türbesi (1403) önemli ilk örneklerdir. Osmanlı

Beyliğinde ilk külliye örneği cami ve hamamdan oluşan İznik Orhan Gazi Külliyesi'dir. Bursa Orhan Bey Külliyesi (1340) ise cami, medrese, mektep, hamam ve şifahaneden oluşur. İstanbul'un alınmasından sonra Fatih Sultan Mehmet, Fatih'te 16 medrese, tabhane, kervansaray, darüşşifa, türbe, aşhane ve saire yapılardan oluşan geniş bir külliye oluşturmuştur. (Kaynak: Wikipedia özgür Ansiklopedisi)

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA ADI NERDEN GELİYOR

Gebze Bölgesi'nin tarih, kültür ve turizm değerleri içerisinde çok önemli yere sahip Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin maalesef kıymetini bilemiyoruz. Çoban Mustafa Paşa'ya sahiptir çıkmamışız. Çoban Mustafa Paşa'nın yüzlerce yıl önce kurduğu ve içerisinde birbirinden kıymetli çok değerli yazma eserlerinin de olduğu Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi 1940'lı yıllarda yağmalanmış, vakfettiği arazileri, dükkânlar, han ve hamam ise kişilerin mülkiyetine geçmiş.

Çoban Mustafa Paşa Gebze'nin kentleşmesinde çok önemli yere sahip. Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Gebze şehrinin kurulmasının temel taşı olmuş, 500 yıldan beri Gebze Bölgesi Mustafa Paşa Külliyesi etrafında büyüyerek genişlemiş. Mustafa Paşa Külliyesi, Külliye mimarisi içerisinde her bakımdan önemli özelliklere sahip Mimar Sinan'ın kalfası tarafından yapılmış Muhteşem bir eserdir.

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KİMDİR

Gebze'nin kentleşmesinde önemli bir yeri olan Çoban Mustafa Paşa'ya vefasızlık yapmış, ona sahip çıkmamışız. Çoban Mustafa Paşa'nın kim olduğu, hangi dönemde devlet hizmetine başladığı, hangi hizmetleri yaptığı hakkında da ciddi bir araştırmamız yok. Akademisyenlerimiz ve tarih araştırmacıları Çoban Mustafa Paşa'nın kimliği ile ilgili çok farklı bilgiler ortaya koymakta bazı bilgiler ilmi belgeden yoksun tutarsız olarak karşımıza çıkmakta.

Çoban Mustafa Paşa ile ilgili bir çok Bilimsel kaynağın yanında akademik bir tez hazırlayan Gazi Üniversitesi Öğretim üyelerinden Doç. Dr. Mehmet Z. İbrahimgil, Çoban Mustafa Paşa'nın bugünkü Yunanistan'ın Serez bölgesinde ki Anfipoli köyünde doğduğunu. Babasının adının Abdülkerim olduğunu yazmakta. Ancak, Devşirme olarak saraya geldiği için kesin baba adının bilinmediği, bazı kaynaklarda da Boşnak olması dolayısıyla Bosna'dan geldiği yazılmakta. Nereden gelirse gelsin, etnik kimliği ne olursa olsun Çoban Mustafa Paşa çok önemli bir devlet adamı, Osmanlı'nın Yükselme döneminde çok büyük hizmet yaptığı bir gerçek. Kesin tarihi belgeler bulunmasa da İstanbul'un fethinden hemen sonra Osmanlı sarayında devlet adamı yetiştiren Enderun mektebine Fatih döneminde girdiği, Fatih döneminde eğitim olarak devlette hizmete başladığı, Fatih'in vefatıyla oğlu 2.Beyazıt Han'ın 1481'de Padişah olmasından sonra Çoban Mustafa Paşa'nın sarayda etkin ve devlet idaresinde çok önemli yerlere geldiği bir gerçek. 1512'de Yavuz Sultan Selim Han tarafından 2.Beyazıt'ın tahttan indirilmesiyle Çoban Mustafa Paşa'nın devlet idaresindeki etkinliği daha da pekişmiş, Yavuz Sultan Selim'in kızıyla evlenerek çok önemli seferlere çıkıp Osmanlı devletine katkıda bulunmuştu. 8 yılda 80 yıllık hizmet yaptığı tarihçiler tarafından ifade edilen Yavuz Sultan Selim hanın kızıyla evlenen Çoban Mustafa Paşa, Damat Mustafa Paşa unvanını da alarak Yavuz Sultan Selim'in başarısının arkasında ki en önemli yönetici olarak tarihimizde yer almıştır. Yavuz Sultan Selim'in 1514

Çaldıran, 1516 Ridaniye, 1517 Mercidabık seferlerine katılarak Kutsal emanetlerin Mısır'dan İstanbul'a gelmesinde önemli görev üstlenmiş bir devlet adamıdır.

KANUNİ DÖNEMİNDE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA

Çoban Mustafa Paşa Hicaz coğrafyasının Osmanlı idaresine girmesinde de önemli görev üstlenmiştir. 1520'de Yavuz'un vefatından sonra Kanuni Sultan Süleyman saltanat makamına çıkar, kanuni döneminde Gebzeli, Çoban Mustafa Paşa'nın yine devlet idaresinde etkin ve önemli görevlerde olduğunu görürüz. Özellikle Kutsal Hicaz yolunu kesen Rodos şövalyelerine karşı düzenlenen Rodos seferinin Başkomutanı olan Mustafa Paşa, Rodos adasını fethederek sadece Müslümanlar için korkulu rüya olmayan, Kudüs'e giden Hristiyan hacıların'da yolunu kesen Rodos şövalyelerini ortadan kaldırıp Akdeniz ve Ege'yi güvenilir hale getirmiştir. Kanuni ile Balkan seferlerine çıkan Belgrad seferinde Tuna Orduları Başkomutanı olan Çoban Mustafa Paşa, Mısır'da Valilik Gelibolu Sancak beyliği, Avlonya Valiliği, Rumeli Beylerbeyliği Görevlerinde de bulunur. 1499'da Venedikle Osmanlı arasında yapılan İnebahtı savaşına da katılmıştır. Tıpkı Kanuni gibi Viyana seferine katılan, Tuna boylarının Osmanlı-Türk gölü haline getiren Meşhur Mohaç Meydan Muharebesinin kazanılmasında da önemli rolü olmuştur. 1529'da Kanuni ile birlikte Viyana seferine giderken Nisan ayında vefat eder ve cenazesi Gebze'ye getirilerek Gebze'de ki Türbeye defnedilir.

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA'YA VEFA

Çoban Mustafa Paşa'nın vefatının üzerinden tam 486 yıl geçti. Çoban Mustafa Paşa'nın şahsında Gebze'ye katkısı bulunanlar daha önce Gebze'de görev yapan Gebze Müftüsü Şükrü balkan tarafından mevlit ve Kuran hatimleriyle anılmıştı. Şükrü Balkan'dan sonra bu gelenek unutuldu. Keşke her yıl Nisan ayında Çoban Mustafa Paşa'ya vefa borcumuzu ödeyebilsek, onu minnet, şükran ve rahmetle anabilsek.

NEDEN ÇOBAN MUSTAFA PAŞA DENİYOR?

Hayatını devlet hizmetine adayan, mal ve mülkünü bütün gayri menkullerini 500 yıl önce vakfederek 500 yıldan beri rahmet, minnet ve şükranla anılan Çoban Mustafa Paşa'nın Gazi, Damat, Boşnak sıfatlarının yanında en çok kullanılan ismi Çoban Mustafa Paşa unvanıdır. Çobanlık unvanının nereden geldiği konusunda ciddi bir bilgi yok. Yaptığımız sözlü araştırmalarda Çoban Mustafa Paşa'ya Çobanlık unvanının verilmesiyle ilgili 30 sene önce Gebze'nin yaşlılarıyla konuşup aldığımız bilgiyi şimdi sizlerle paylaşıyoruz:

ÇOBANLIKTAN BAŞ VEZİRLİĞE

Çoban Mustafa Paşa Çobanlık unvanı kendisine şu şekilde verilmiştir: Çoban Mustafa Paşa'nın Çobanlık yaptığı gençlik yıllarında dönemin Padişahı Vezirine kızmakta, onu azletmek istemekte. Ancak azledebilmesi için meşru bir sebep aramakta. Kendisine bir gün "Bana en adi veya en değersiz kapla en değersiz yemeği yap ve en değersiz kişiyle gönder." der. Vezir işe koyulur, paslı bir bakır tencere bulur. Bir tarhana çorbası yapar ve bir Çoban bularak, çobana "bu yemeği Padişaha götür" der. Çoban itiraz eder. "Neden benimle bunu gönderiyorsun?"

der. Vezir ısrara dayanamaz ve der ki “Padişah bana en değersiz kapla en değersiz yemeği en değersiz kişiyle gönder” dedi. “İşte paslı bir değersiz tencere, herkesin yediği tarhana çorbası ve en değersiz meslek Çoban olarak sizi seçtim” der. Çoban, Vezire tarihi bir ders verir. “Bakır değerli bir kaptır. Kalaylanınca kendini yeniler. Tarhana çorbası ölümden başka her derde devadır. Çobanlıksa peygamberlik mesleğidir. Sen bu şekilde hareket edersen Padişah senin boynunu vurdurur. Sen gel toprak bir kap bul, köpeklerin yediği un çorbası yap en adi insan olan eşini çakıştırıp kendisi yiyen, evine bakmayan bir erkek bul, onunla bu çorbayı sultana gönder” der. Vezir bu Çobanın dediklerini yapar. Sultan bu aklın birisi tarafından vezire verildiğini anlamıştır. Bu akli kimden aldın diye Veziri sıkıştırınca bizim çobanın sırrı çıkar ve vezir bu bilgileri çobandan aldığını söyler. Padişah emreder çoban bulunur saraya çağrılır ve kendisine vezirlik teklif eder. Ancak yine bizim Çoban Padişaha da tarihi bir ders verir. “Aman sultanım beni vezir yaparsanız padişah delirmiş bir çobanı vezir yapmış derler. Sen gel beni önce kapıkulu, Yeniçeri, ardından da Devlet işlerinde görevlendirerek Vezirlik makamına çıkar” der. Padişaha bu akıllı Çobanın dediklerini yapar, onu devlet işlerinde görevlendirir. İşte o Çoban anlı şanlı bizim Gebzeli Çoban Mustafa Paşa’dır. Çobanlık unvanı da bu hikaye de anlatılan hususlardan gelmektedir. Bu kaynağı sözlü tarihimize kaydederek tarihe not düşüp zamana noterlik yapmak istedik.

Gebze’nin kentleşmesine büyük katkısı olan, kurduğu Vakıflarla 500 yıldan beri insanlığa hizmet eden Gebze’nin kentleşmesinde büyük katkısı olan Çoban Mustafa Paşa’yı vefatının 486.yılında bir kez daha rahmet, minnet ve şükranla anıyorum. Çoban Mustafa Paşanın şahsında tüm geçmişlerimizin ruhu için sizleri bir Fatiha üç İhlas okumaya davet ediyorum. El Fatiha (Kaynak : Devr-i Alem Belgesel tv programı görsel arşivi, İKTAV Kütüphanesi ve www.gebzegazetesi.com haber ve makaleler / 15 Mayıs 2015)

GEBZE KÜLTÜR TARİHİNE IŞIK TUTAN ÖNEMLİ BİR ARAŞTIRMA

Çoban Mustafa Paşa’nın Gebze’de yok olan kütüphanesi

Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesinin en önemli özelliği kütüphanesinin bulunması. Gebze Meydanına bakan kapının üst katındaki iki odadan oluşan tarihi mekan Çoban Mustafa Paşa tarafından kütüphane olarak yapılmış ve kütüphanede el yazması paha biçilmez değerde binlerce önemli kitaplar vardı. Kütüphane ile ilgili bir çok araştırmacı buraya gelip araştırma yapmışlardı. Kütüphaneyi en son gören araştırmacılardan birisi de 1940’lı yıllarda Gebze’de araştırma yapan merhum gazeteci yazar Refi Cevad Ulunaydı. Ulunay kütüphanenin değerli olduğunu ve içindeki kitapların çok kıymetli olduğunu yazarak, “ilerde araştırma yapacaklar için böyle bir kütüphanenin önemli bir kaynak olabileceği muhakkaktır. Tarihi nitelikte kütüphanenin mutlaka korunması gerekmektedir.” tespitinde bulundu.

Ünlü tarihçi İbrahim Hakkı Konyalı’nın kütüphane ile ilgili tespitleri

Ünlü tarihçilerimizden İbrahim Hakkı Konyalı Tarih Hazinesi adlı derginin 1951 yılında yayınlanan 12. Sayısında “Gebze ve civarı konulu bir araştırma makalesi kaleme alarak Çoban Mustafa Paşanın kendi adını taşıyan külliyenin kütüphanesinin de kırk altı cilt tefsir şehri otuz cilt hadis ve hadis şerhi yirmi beş cilt fıkıh on yedi cilt fetva kırk yedi cilt Kuran olmak üzere 165 cilt kitap vakfettiğini kaynaklara dayanarak açıklamıştı. Ayrıca 165 cilt eserin İstanbul Türk ve İslam Eserleri müzesinde korunduğunu kayda geçirmişti.

Mustafa Paşa'nın vakfettiği kitaplar kayıp

Mustafa Paşa kütüphanesinden İstanbul'a götürülen ve müzede olan kitaplarla ilgili araştırma yapan Gebze'nin araştırmacısı ve gazetecisi uzun yıllar Gebze gazetesi yazı işleri müdürlüğü yapan Nurettin Yüksel; kitapların büyük bir bölümünün kayıp olduğunu tespit ederek konuyu Türkiye gündemine taşımıştı. Aradan geçen yıllara rağmen kitaplar hala yok. Bu konuda tüm ilgilileri göreve davet ediyor kitapların bulunması adına çaba sarf etmelerini ve Türk İslam eserleri müzesinde mevcut olan Mustafa Paşa kütüphanesine ait kitapların Gebze'ye getirilmesini ve kütüphanenin canlandırılmasını arzu ediyoruz.

Ansiklopedik Kocaeli Belgesinde Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi

1990 senesinde Nurettin Yüksel ve İsmail Kahraman tarafından hazırlanan Kocaeli Belgesinin 65, 66,67, 68, 69, 70 ve 71 numaralı sayfalarında Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ve kütüphanesine geniş yer verilmiş Nurettin Yüksel, Tamer Eryiğit (müstear adla) İsmail Kahramanla yaptığı röportaj yer almıştır. Ansiklopedik belgeselde yer alan röportaj ve külliye ile ilgili yazıyı paylaşıyoruz.

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA KÜTÜPHANESİ'NİN BAŞINA GELENLER

Konuyu açıklığa kavuşturmak için, tanınmış Tarihçi-Yazar Tamer ERYİÇİT' İsmail Kahraman la Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi hakkında yapılan ve GEBZE Gazetesinin 2, 3, 5 Şubat 1990 tarihli nüshalarında yer alan, her zaman önemini koruyacağını düşündüğümüz, ilginç bir röportajı aynen sunuyoruz:

- Sayın ERYİÇİT, Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nin tarihçesini bize kısaca özetler misiniz?

— 1523 yılında Mimar SİNAN'ın ünlü kalfalarından Mimar Kasım Ağa ya yaptırılan bu kütüphane: Çoban Mustafa Paşa Külliyesi nin önemli birimlerinden biridir. Külliye'nin avlu kapısının yanı başında bulunmaktadır. Kütüphanenin iki odası vardır. Birbiriyle uyum sağlayan tuğlaların sıralandığı, kesme taşlardan inşa edilmiştir. Bu kütüphane eğer gerektiği şekilde korunmuş olsaydı, yerli ve yabancı araştırmacılar için, emsalsiz kaynak bir kütüphane olacaktı!

Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesinin başına gelen talihsizliği nasıl yorumlarsınız?

Gebzemizdeki en şanssız kütüphanelerden birisi de (Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi) dir, denilebilir!.. Bu kütüphane, ilçemiz bazındaki çeşitli kütüphanelere ait hâzin akibetin belkide ilk zincirini oluşturmaktadır. Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi ndeki paha biçilmez eserlerin kaybı, ne yazık ki durumu değerlendirmekte ve kanıtlayıcı, kalıcı kararlar almakta yetersiz kalan sorumluların, açık ilgisizliğinin çok acı bir sonucudur! Kültürel konularda sorumluların bağışlanmaz ilgisizliğini görmek, elbette Gebzeliler için ayrı bir talihsizlik örneği teşkil etmektedir. Beceriksiz ellerde kayba uğrayan kitaplar, telâfisi mümkün olmayan kitaplardır. Gebze için büyük bir eksikliktir. Ortada Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesinden kaybolmuş veya yağma edilmiş eserler listesi varken, hâlâ ilgililerin suskunluğu, bu vâhim konuyu, anlaşıl-maz tutumları ile unutturmak çabalarının gerekçesini anlayabilmek mümkün değildir! Bu acı

gerçeğin sebebini: Gebzelilerin Kültür Varlıklarımızı benimseme gayretinden yoksun olduğuna değil, sorumluların ilgisizliğine, ihmâlîne bağlamak en isabetli bir görüştür, kanaatindeyim!..

• Sayın Tamer ERYİÇİT, tarih araştırmacıları: Evvelce Başbakanlık Arşivi nde bulunan Kocaeli Livası 733 nolu Tahrir Defteri) ile 722 nolu il yazıcı defteri nden söz etmektedirler. Bilhassa Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ile ilgili kayıtları ihtiva eden 722 nolu il yazıcı defteri nin, Başbakanlık Arşivinde bulunmadığı doğru mudur? Durumu bize açıklar mısınız?..

— Milli Arşivlerimizdekj eski vakıflara ait tarihi belgelerin kültürümüzün birer tapusu olduğu, günümüzde ilim çevrelerince kabul edilen bir gerçektir. Bu gerçeğin ışığında: Değerli tarih araştırmacılarımız tarafından yapılan (Çoban Mustafa Paşa Külliyesi) ile ilgili, pek çok arşiv incelemeleri yayınlanmış ve milli kütüphanemize kazandırılmış bulunmaktadır.

Bu itibarla, İstanbul Başbakanlık Arşivindeki 733 nolu Kocaeli Livans Tahrir Defteri ile, yine Başbakanlık Arşivindeki 722 nolu İl Yazıcı Defteri nde: Çoban Mustafa Paşa Külliyesi hakkında verilen özlü kaynak bilgilerin, öteden beri sürdürülen araştırmalara, mesnet teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Çeşitli araştırma eserlerinde: Özellikle 722 nolu İl Yazıcı Defteri nin 274 cü sayfasında Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi nde iki odalı bir kütüphane olduğu, bu kütüphaneye kurucusu Çoban Mustafa Paşa tarafından bizzat 165 cilt kitap vakfedildiği açık ve seçik olarak belirtilmiştir. Ne hâzin bir tecellidir ki, Gebze hakkında Başbakanlık Arşivi bünyesinde bir kaynak araştırması konusunda görevlendirdiğimiz arkadaşımız Yılmaz UYAR'ın 5 Şubat 1990 tarihli. cevabi mektubunda- Söz konusu kaynak defterin, aranmasına rağmen, Başbakanlık Arşivinde bulunmadığını, maalesef öğrenmiş bulunuyoruz!.

• Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi'nde çok değerli eserlerin bulunduğunu, 1940'lı yıllarda bu kütüphaneyi bizzat gezip gören merhum yazar Ref'i Cevad ULUNAY'ın bir sohbet sırasında naklettiği söylenir. Hattâ ULUNAY' in bu sohbet: İlerde araştırma yapacaklar için, böyle bir kütüphanenin müstesna" bir kaynak olabileceği hususu üzerinde do durduğu, tarihi nitelikteki bu kütüphanenin, mutlaka korunması gerektiğini vurguladığı; söylenir. Sayın ERYİÇİT acaba ULUNAY'ın bu hâtırasını nasıl değerlendirirsiniz?

— Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesinin karşı karşıya kaldığı olumsuzluklar birbirini takip ettikçe, kütüphanenin trajik durumu ortaya çıkmakta, önceden alınması gereken tedbirler önem kazanmaktadır. Biz elbette, konuyla yakından ilgilenen ve yaşadığı dönemde Ayaklı Kütüphane diye vasıflandırılan değerli yazarımız Refi Cevad ULUNAY'ın dilden dile dolaşan bu aziz hâtırasına saygı duyarız!.. Ve bu unutulmaz hâtırayı her zaman de değerlendiririz!.. Rahmetli ULUNAY, «Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesinin mutlaka korunması gereğini» -ifâde ederken, kütüphanenin gelecekteki âkbeti hakkında, belki de bir nevi kehânette bulunmuş gibi geliyor bize!. Üstadın bu tür konuları makalelerine yansıtmayı pek sevdiğini biliyoruz... Ancak, konuyu kaleme alıp almadığı hakkında, kesin bir bilgiye sahip değiliz. Tabii bu da ayrı bir araştırma ve inceleme konusudur!..

• Sayın Tamer ERYİÇİT bilindiği gibi, çeşitli tarihlerde Gebze ve çevresi, tarihin kaydettiği depremlerin en büyüklerine maruz kalmıştır. Acaba bu depremlerden Çoban Mustafa Paşa

Külliyesi'nin de etkilendiği, kütüphanedeki değerli eserlerin de herhangi bir kayba uğramış olduğu söylenebilir mi?

— Gebze ve çevresinin, Osmanlı Tarihinin kaydettiği depremlerin en büyüklerine maruz kaldığı doğrudur. Bâzi ciddi araştırmacıların eserlerinde, söz konusu depremler yer almıştır. Hele külliyenin yapım tarihinden daha önceye rastlayan bir tarihte, şiddetli bir deprem sırasında: Eskihisar, Hereke Kaleleri, Gebze'deki kubbeli camilerin tamamının yıkıldığı, yine Gebze'de Çoban Mustafa Paşa, Konağında atları ile birlikte üç yüz süvarinin hayatlarını kaybettiği edildiğimiz bilgiler arasındadır.

(23 Mayıs 1766) da ise, merkez üssü İstanbul'da olan çok şiddetli bir deprem Gebze ve dolaylarına büyük zarar vermiştir. Bölge sayılmayacak kadar hasarlara maruz kalmış Bu depremde (Hacı İlyas Camii) tamamen yıkılmış ve camı aynı yıl. içinde Hacı İlyas Bey in torunlarından Şikk-ı evvel' Defterdar Hasan Paşa tarafından esaslı "bir onarım görmüştür. Gebze'de yaptığı bir gezi sırasında, merhum Ref'î Cevad ULUNAY'ın, Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesindeki kitapların varlığına bizzat tanık olması zaman içinde meydana gelen büyük depremlerden, kütüphanenin çok fazla etkilenmemiş olduğunu göstermektedir.

• Çoban Mustafa Paşa Medresesi ile Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi arasında: Dönemin eğitimi yönünden bir bağlantı kurulabilir mi?. Böyle bir bağlantıyı nasıl açıklarsınız?

—Bir zamanlar devrin ünlü âlimlerinden Zembilli Ali Efendi nin: Üniversite seviyesinde bulunan Çoban Mustafa Paşa Medresesinde dersler verdiği, pek çok araştırmacımız tarafından belirtilmiştir!.. Bu da, burada tahsil görenlerin, hattâ zaman zaman konaklayanların, külliyenin önemli bir bölümünü teşkil eden (kütüphane)den yararlanmış olabileceklerini düşündürmektedir... Yıllar boyunca Gebze ve yöresine ciddi hizmet veren kültürel özelliğe ve ağırlığa hâiz kütüphanenin, çağımızda kitap varlığının yok olması, Gebze'de kültür mirasına sahip olamayanların bir yüz karasıdır!.. Gebze'deki bu muhteşem kültür mirasını bu hale getirenler perişan hale gelmesine göz yumanlar zemin hazırlayanlar utansınlar.

• Çoban Mustafa Paşa'nın kurucusu olduğu külliye vakıf ettiği 165 cilt eser hangi tür kitaplardan oluşmaktadır? Ayrıntılı listesini verebilir misiniz?

— Ünlü tarihçimiz merhum (İbrahim Hakkı KONYALI)nın, (Tarih Hazinesi) mecmuasının 1951 senesinde neşredilen 12. nci sayısında yer alan (GEBZE ve CİVARI) konulu bir makale hâlindeki araştırmasında, Çoban Mustafa Paşa'nın kendi adını taşıyan külliyenin kütüphanesine:

46cilt tefsir ve tefsir şerhi, 30 cilt hadis ve hadis şerhleri 25 cilt fıkıh usul ve furuğ (şerhleri ile birlikte), 17 cilt fetva, 47 cilt kur'an, olmak üzere, toplam (165) cilt eser vakfettiği tarihi kaynaklara dayanılarak açıklanmış bulunmaktadır. Ayrıca, (İsmail Hakkı KONYALI) tarafından bu (165) cilt eserin, İstanbul (TÜRK ve İSLAM ESERLERİ MÜZESİ)nde muhafaza edildiği belirtilmiştir. KONYALI 'nın verdiği bilgiler ışığında: Müze kayıtlarına göre söz konusu eserlerin tamamının müzenin zimmetinde olması gerekir. Fakat, yakın yıllarda yapılan bir inceleme sonunda Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesinden müzeye intikal ettiği söylenen güzide eserlerin pek çoğunun ortada olmadığı, ancak:

12 parça çeşitli yazma eser 4 adet kur'an, 38 Kur'an cüzü 333 Hadis fıkıh, olmak üzere, (387) adet yazma eserin mevcudiyeti çok şaşırtıcı ve düşündürücüdür. Tamamiyle (Gebze İlçesi) nin malı olan, hattâ tarihi mirası olan ve Çoban Mustafa Paşa Vakfının özel kütüphanesinde muhafazası gerekirken, hangi nedenle, hangi işgüzar kimseler tarafından, adı geçen müzeye (165) cilt Vakıf eserinin verildiği bilinmemektedir!.. (165) ciltlik eserin asıl sahibi Çoban Mustafa Paşa Külliyesidir!.. Pek çok baha biçilmem eserin ortadan kaybolması konusunda hesap sorulması ve mevcut eserlerin Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesine iadesi gereklidir!..

• Sayın Tamer ER YİÇİT, Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesinden, İstanbul (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi)ne gönderilen (165) cilt eser hakkında: Temsilcimiz Yılmaz UYAR'ı görevlendirerek, müze bünyesinde kapsamlı bir araştırma yaptığınızı biliyoruz. Aldığınız sonuçlar acaba olumlu mu, olumsuz mu? Bizi bu konuda aydınlatır mısınız?.

— Evet... Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesinden (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi)ne intikal ettiğini tesbit ettiğimiz (165) cilt külliye ait eserler hakkında ciddi bir araştırma yapılmasına zarûret hâsıl olduğundan böyle bir çaba ve gayret içine girdik!.. Arkadaşımız Yılmaz Uyar a İstanbul'daki çalışmalarını sonuçlandırarak, hâlen müze kayıtlarında yer alan Çoban Mustafa Paşa kütüphanesine ait envanter listesini gönderdi. Maalesef aldığımız sonuç olumsuz.

Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde bugün mevcut eserler pek azdır!.. Çoğunluklu eserin büyük bir bölümü ortada yoktur. meselâ: İsmail Hakkı KONYALI'nın tesbitlerine (47) adet elyazması KUR'AN'dan, sâdece (4) adedi müzede mevcuttur!.. (165) cilt eserin büyük ölçüdeki bölümü kayıplara Karışmıştır. Gerçek bir mukayese imkânı.«sağlamak için, Yılmaz UYARın Müze yetkililerinden temin ettiği resmi envanter dökümlü kitap listesini, ilgilenenlerin önüne sermek lâzımdır! Sözkonusu liste aynen şöyle:

Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesinden Türk ve İslâm Eserleri Müzesine gelen yazma eserlerin Envanter numaraları ile adlarını aşağıda yüksek bilgilerinize arz ediyoruz.

53 Kur'an-ı Kerim, 308 Kur'an-ı Kerim, 309 Kur'an-ı Kerim, 310 Kur'an-ı Kerim, 651- 575 Cüz 1394-1403 Cüz, 1543 Keşşaf Tefsiri, 1544 Keşşaf Tefsiri, 1545 Keşşaf Tefsiri, 1546 Tefsir-i Teysir, 1547 Tefsir-i Razi, 1548 Tefsir-i Razi, 1549 Tefsir-i Razi, 1550 Tefsir-i Razi, 1552 Tefsir-i Razi, 1553 Tefsir-i Razi, 1554 Tefsir-i Razi, 1555 Tefsir-i Razi, 1556 Tefsir-i Razi, 1557 Tefsir-i Razi 1553 Tefsir-i Razi, 1559 Tefsir-i Razi, 1560 Tefsir-i Razi, 1562 Tefsir-i Razi, 1563 Tefsir-i Razi, 1569 Keşşaf, 1571-1584 Basit, 1585 Tahkik el tefsir ifi Kitab el müftah Tefsir-i Razi 91 Mirat al Ta'vil 12 Haşiye-i Keşşaf, 97 el Durer el Masun, 98 Kitab-el Camii, 1599 el Cami Sahih al Buhari, 1600 el Cami Sahih al Buhari, 1601-1604 el Mesned al Sahih al Müslim, 1605-1612 Fethan al Bâri min Şerh al Buhari, 1616-1615 Sahih-i Müslim, 1616-1662 Sahih el Buhari, 1673 Sahih el Buhari, 1684 Hadis, 1686 Hadis, 1705-1713 Hadis Şerhi, 1714-1731 Maksut, 1734-1760 Şerhler, 1765-1769 el Mabsut, 1780-1777 El Mabsut, 1780-1783* Fetva ile ilgili 1821-1978 Karışık eserler, 2016 Hilyetül fazl, 2045 Mesnevi (Divan Edebiyatı Müz.), 2067-2068 Şeritinin Makama-tı Hariri Şerh), 2069 Eş'ar al Malumât, 2071 Davud Kayserinin Şerhî, 2075 Muhtasar,2083 Ali Kuşçunun Riyaziyet ve Tabiata ait eseri, 2087Kanun-u Şahin Şah, 2088zNesayih-i Süleyman!, 2090 Kitab-ı Muhtasar-ı Telhis, 2091 Kitab-ı Mutavval 2092-2093 Şerhi Hikmet al Evsak

* Türk ve İslâm Eserleri Müzesi hakkında bize kısaca bilgi verir misiniz?

— Tabii Sayın YÜKSEL, (Türk ve İslâm Eserler^ Müzesi: Cumhuriyet döneminden önce, 1914 yılında (Evkaf-İslâmiye Müzesi) adı altında, Mustafa Hayri ismindeki bir zatın şahsi gayretleriyle, (İstanbul Süleymaniye Külliyesi)nin bir bölümünde kurulmuştur, (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi) adını, 1927 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmasıyla almıştır. 1983 yılında ise: Çağdaş müzecilik anlayışına uygun olarak İbrahim Paşa Sarayında yeniden düzenlendi.

Anadolu Medeniyetleri çerçevesinde zenginleştirildi. Anadolu ve Anadolu dışı Türk -İslâm sanatından oluşan eserlerden kapsamlı bir kolleksiyon meydana getirildi. Bu müzenin ana bölümleri şunlardır: (Anadolu Eserleri Bölümü Anadolu dışı eserleri bölümü, Cam, Metal ve Seramik Bölümleri, Taş Eserler Bölümü, Halı Bölümü, Ahşap Eserler Bölümü, Elyazması Eserler Bölümü). Ayrıca, müze bünyesinde: Konferans Salonu, çeşitli onarım atölyeleri, laboratuvarlar, fotoğrafhane ve cilt yapım bölümleri bulunmaktadır.

•Sayın YİÇİT, son sorumuz: Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesinin söz konusu durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu hususta Gebzelilere bir mesajınız var mı?

— Bu kütüphane (Çoban Mustafa Paşa Külliyesi)nin önemli bir parçasıdır. Yaklaşık (5) asırlık büyük bir mâziye sahiptir. Kütüphanenin öz malı olan (165) ciltlik tarihi ve baha biçilmez elyazması kitabın, büyük bölümünün bugün yerinde yeller esmektedir! Yapılan araştırmalar sonunda, envanter listesinde de görüleceği üzere, bu (165) cilt eserden, ancak küçük bir bölümünün (İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi)nde olduğunu tespit ettik. Her biri milyonlar değerindeki ciltlerce tarihi elyazması eserin, çok büyük bir bölümünün kimlerin elinde, kimlerin evinde bulunduğu bilinmemekte ise de, yağmalanmış olduğu bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Durum vahimdir!.. Çok yönlüdür, düşündürücüdür!.. Doğrudan doğruya, Türk Kültür Varlığına indirilen acımasızca bir dar bedir!..

•Verdiğiniz, bilgiler yaptığınız değerlendirmeler için, teşekkürler Sayın Eryiğit

(Kaynak Ansiklopedik Kocaeli Belgeseli Hazırlayanlar; Nurettin Yüksel ve İsmail Kahraman Baskı tarihi Gebze gazetesi Matbaası Şubat 1990. Gebze gazetesi Arşivi İKTAV Kütüphanesi www.gebzegazetesi.com)

BULGARİSTAN'DA SVİLENGRAD (CİSİRİ) MUSTAFA PAŞA KÖPRÜSÜ

Svilengrad veya daha az kullanılan tabirle Cisri Mustafa paşa, Bulgaristan'ın Türkiye Kapıkule Gümrük kapısı ve Yunanistan sınırında ve Meriç kıyısında bulunan, Hasköy iline bağlı bir ilçe merkezidir. 2005 nüfusu 20.000 kişidir. Meriç Nehri üzerinde bulunan ve Osmanlı döneminden günümüze kadar ayakta kalabilen Mustafa Paşa Köprüsü önemli tarihi yapılarıdır. Şair ve filozof Rıza Tevfik Bölükbaşı Mustafa Paşalıdır.

CİSİR-İ MUSTAFAPAŞA'DAN (MUSTAFA PAŞA KÖPRÜSÜ) SVİLENGRAD'A

Çoban Mustafa paşa Rumeli beyler beyi olduğu dönemde Bulgaristan ve Makedonya başta olmak üzere bir çok vakıf hizmeti yapmış ve kurduğu vakıflarla insanlığa asırlardan beri hizmet etmekte. Bugün Svilengrad olarak bilinen şehrin eski adı Cisri-i Mustafa paşa (Mustafa paşa Köprüsü) adı ile bilinmekte. Merhum Ekrem Hakkı Ayverdi'nin

yaptığı araştırmaların yer aldığı Kitap Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 'da basılarak kültürümüz hizmetine sunuldu..... Ansiklopedisi'nde yer alan bölüm özetleyerek sizlerin bilgilerine sunuyoruz.

CİSR-İ MUSTAFA PAŞA (SIVLANGRAD) KASABASI'NA

Meriç üzerindeki bu kasabanın âbidelerinin dökümü metin kısmında yazdık; bu kısımda Haseki Sultan Câmii (13. R.), hamam (14. R.) ve hastahâne (15. R.)

Evliyâ Çelebi (3 c, 422. s.) da Kasabanın Çirmen sancağında, 7 câmi ve mescidi, 700 evi olduğunu, Köprü Başı'ndaki câmiin selâtîn câmi gibi olup minâresinin gâyet musannâ yapıldığını, kapı üstünde Hasan Çelebi hattıyla (El-Mescidüsise ale't-takvâ) yazılı olduğunu, bu câminin imâreti, mektebi, han ve hamamı bulunduğunu yazar. Hepsi kurşun ile örtülü imiş. Sultan Hamid Albümlerindeki resminde (13. R.), gayet geniş ve derin 7 göz revaklı, kurşun örtülü bir câmidir. Bu resimdeki câmi XVI. asır inşââtına pek benzemiyor. Evliyâ'nın musannâ dediği minâre, boylu, fakat çok basittir. Mermer direkli revak hemen göze çarpar. Birer kemer yanlara taşar; bu yanlar da üçer kemerlidir; binâenaleyh revak çok derindir. Şimdi nj câmi var, ne de müstemilâti.

Evliya câmiin Mimar Sinan yapısı olduğunu bildirir ki doğrudur. Tezkiretü'l-Ebniye'de de Köprü Başı'nda Haseki Sultan Câmii olarak mukayyettir. Köprü ise kasabanın tek ayakta kalan, hem de zaman zaman taşan suların dâimi yıpratmasına mâruz kaldığı halde ayakta kalan, buraya ismini bağışlayan eserdir. Çünkü Meriç'i aşmak için oraların sâhilleri buna muhtaç oldukları için bıraktılar. Tabii âfet demek ki insan suikasti kadar tahrip edici olmuyor. Çünkü onda kast yok. Bâzı insan sûretindekiler ise yok etmeye kast ettiler mi. İşte 7 câmi, büyük han, hamam, mektep, kışla silinip süpürülmüş, bir köprü kalmıştır.

Evliya Çelebi 12 göz musanna Cisir-i Azim diyor ve Kanunî Budin gazasına giderken bu köprüden geçmek istemiş de Mustafa Paşa bırakmamış imiş; Gazâdan sonra geçersin demiş. Kanunî istesin de vezir bile olsa bırakmasın olacak şey değil; üstelik olması da mümkün değil. Evliyânın Budin gazası demekten maksadı Budin'in Osmanlı idaresine alınması ise 950'dedir. Yok eğer Mohaç neticesinde Budin'in himayeye alınması ise 932'dedir. Köprü ise 935'de bitmiştir. İkisi de olamaz. Evliya iki beyitlik bir de târih kıt'ası naklediyor. Kıt'a inşâ ile değil, hayâtın bir köprüden ibaret olduğunu paşanın idrâk ettiğini bildirmek te ve hiç bir kaydı karşılamayan bir târih göstermektedir.

Sicil, Paşanın la., e., 4. c, 372. s.) da Rumeli Beylerbeyi, vezîr-i sâni ve Mısır vâlisi olup 935 (1528 - 29) da vefat edince Gebze'de "defn edildiğini yazar.

Bu köprü üzerinden 1964'de geçmiş ve el çabukluğuyla birkaç fotoğrafını çekmiştik, fakat o kadar, daha fazlasından çekindik. Aslına bakılırsa o zaman Fâtih sonuna kadar mimari asırlarımızı yazıyorduk, bu ise o devirlerden taşıyordu. Sonra Prof. Semâvî Bey'e bu fotoğrafları verdik, o da bu köprü ile meşgul olmak niyetinde imiş. Bunları da katarak o uzun makâleyi yazdı, (1) Bu makalede bibliyografya, târih ve köprüyü anlatan edebî metinler gibi mes'eleyi alâkadar eden hiç bir nokta açık bırakılmamış, hepsi geniş ölçüde tafsil edilmiştir. Tabii ölçü ve mimarî tavsif ciheti müstesna.

Köprü banisi Mustafa Paşa'nın, Gebze'de ve Eskişehir'de iki mimârî külliye sahibi Çoban Mustafa Paşa olduğu bilinmekle berâber Semavi Bey'in (Bş. V. Arş.) de bulduğu 380 ve 326 Nu. Tapu defterlerinden daha açık sûtette belli o maktadır. Prof. Tayyib Gökbilgin Bey'in eserinden (515. s.) da merhum Mustafa Paşa'nın Çirmen sancağında birçok ellerden geçerek Mustafa Paşa'ya intikal eden Kara Ağaç Köyü'nün çift resminden 232, gebran (hıristiyan) ispencesinden 475 akçe ile 12 müd 1400 kıyye, diğer hubûbaddan 4 müd 400 kıyye mahsulü Meriç üzerinde köprü tamirine ayırmıştır.

Semâvî Bey ayrıca bâzı ecnebi müelliflerin, bu arada bir Bulgar'ın köprüden bahsederken bildirdiği boyunu da nakletmektedir. 295 m. imiş. Köprülerde üstten ölçülü hudûdunu tâyin güç ve müşkil olduğundan yuvarlak hesap 300 m. diyelim. Göz adedi 20'dir. Ortadaki 4 göz daha büyük olup garp tarafından başlamak üzere bu 4 gözün 1. ve 2'nci arasında kitâbe dikmesi vardır. Köprü duvar yüzünden kemerine, korkuluğuna kadar iri ve düzgün kesme taştan yapılmıştır. Taşı açık fe'imüş'dir. Edirne âbidelerinin mısır rengine kaçan taşından değildir. Pek sağlam bir maddedir. Tûfan gibi su dalgaları yediği halde, hâlâ düzgün, derzleri yerindedir. Mahmuz lann yarım cnhruatları hemen hemen korkuluğa Prof. Semavî Eyice, Svilingrad'da Mustafa Paşa Köprüsü, Cisir-i Mustafa Pasa, Belleten. XXVIII. cild, 112. sayı. 729-752. s. 10.

kadar çıkar, (16., 17. R). Evliya, köprüyü Mimar Sinan yapmıştır diyor, doğrudur. Tezkiretü'l-Bünyan'da Edime Mustafa Paşa Köprüsü ismiyle geçer. O zaman kasabanın ismi taammüm etmediği için en yakın merkez olan Edirne gösterilmiştir

Kitabe: 2 satır üstüne harfi, yazısı, istifi son derece güzel sülüs celsiyledir. Ebadı ölçülemedi, (18. R.). Kitabe Badi Efendi'nin Riyâz-ı Belde-i Edirne eserinde 5 (1) oldukça sıhhatli derç edilmiştir. Biz de biraz okuduk; en güzeli, bir noktadaki fark ile, rahmetli Prof. Ahmed Ateş, Nihad Çetin ve Nazif Hoca Deyler tarafından okunan suretidir:

Son iki k'j üfienin hisâbı 935 (1528 - 1529) neticesini veriyor. Biz bu târihe nazaran, Tezkiretü'l-Bünyan'da mezkûr olmasına rağmen Köprü'nün Mimar Sinan'a âid olduğunda hâlâ tereddüdeyiz. Zira yine, Çoban Mustafa Paşanın Gebze'deki câmii, üstelik İstanbul'da Bâli Paşa ve Yemiş iskelesi'ndeki Ahi Çelebi Câmii de Sâî Çelebi tarafından Mimar Sinan yapısı gibi gösterilmiştir. Gebze Câmii, Mimar Sinan'ın baş mimar olmasından epeye 3 evvel olduğu gibi, Bâli Paşa ve Ahi Çelebi daha da evvel, II. Sultan Bayezid devrinde yapılmıştır. Bu köprü de Mimar Sinan'ın mimarlığa başladığından 4-5 sene evveldir. Başlaması belki daha da evveldir. Bu sebeple, esaslı vesikalara dayanmadan bu dört, belki bilmediğimiz daha başka eserleri Mimar Sinan'a atf, tereddüde karşılanır, ama ne olursa olsun, eser, bu şaheser ortadadır. Biz de onu belirttik.

Cisir-i Mustafa Paşa (Svilengrad) Kasabası (Ev. K.K., 758. def., 130 ve 173'de 9.)

Edirne'nin 30 km. garbında Meriç üzerindedir. Evliya Çelebi (3. c, 422. s.) da kasabanın Çir-dir. Evliya Çelebi (3. c, 422. s.) da kasabanın Çirmen sancağında olup 700 evi, 7 cami ve mescidi bulunduğunu söyler. Köprü başında selâtin cami misullu bir cami, imareti ve mektebi vardır. Kasabanın hanı, hamamı, çarşısı bulunmaktadır. Evliya Mimar Sinan yapısı olan caminin minaresinin gayet musanna olduğunu bildirir.

156. MUSTAFA PAŞA MEKTEBİ: Evliya (3. c, 422. s.) da bildirmektedir.

158.MUSTAFA PAŞA HANI: Evliyâ'nın (3. c, 422. s.) da bildirdiği bu han, Kadı Yusuf Ruz-nâ-mesinde, Meriç kenarında, 150 endâze, yâni takriben 100 m. boyunda, olduğu, içinde 64 taş sütun bulunduğunu bildirmektedir.

159.MUSTAFA PAŞA HAMAMI: Evliyâ Çelebi aynı yerlerde zikretmektedir.

161.MUSTAFA PAŞA İMÂRETİ: Evliyâ aynı sahifede bildirir. Haseki Sultan İmâretini câmiyle yazdık.

163.MUSTAFA PAŞA KÖPRÜSÜ: Kasabaya nâmını veren bu köprüyü sonda izah edeceğiz. (16., 17., 18. Rj. Kasaba bahsinin sonunda resimleriyle tafsil edilecektir.

(Kaynak: Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Kitabı. Yazan: Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları. Cilt: 4. Sayfa. 19,20 ve 21. Basım yeri ve tarihi: Günlük Ticaret Gazetesi Matbası 1982. İlim Kültür tarih Araştırmaları Merkezi İKTAV Gebze kütüphanesi ve Devr-i Alem Belgesel tv program arşivi - www.belgeselyayincilik.com)

VAKIF KÜLTÜRÜMÜZ VE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA VAKFI

GEBZE'DE KURULU OSMANLI VAKIFLARI

Osmanlı'dan Cumhuriyete Gebze'nin kentleşme sürecine baktığımızda Gebze'de kurulan vakıfların bölgeye çok büyük katkısı olduğunu görüyoruz. Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde Gebze bölgesi adeta bir vakıf şehri. Bir çok vakfın Gebze'de hayır hizmeti yaptığı Gebze'nin bugünlere gelmesinde önemli rol olduğu ortaya çıkmakta.

Vakıflar Genel müdürlüğünün bilgi ve belgelerine göre, Osmanlı döneminde merkezi Gebze'de olan ve birçok mal varlığı bulunan Osmanlı vakıf sayısının 10 olduğu başka yerlerde kurulduğu halde Gebze'de mal varlığı olan vakıf sayısı ise 9 olduğu görülmekte. Bilgi ve belgesi bulunamayan çok sayıda vakfın Gebze belgesinde mal varlığı olduğu bilinmekte.

Toplam 19 vakfın Gebze'de faaliyet gösterdiği, bunlar içerisinde Çoban Mustafa Paşa vakfının çok ayrı yeri olduğu tarihi belgelerde ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar hak ettiği değer verilmesi de Çoban Mustafa Paşa Osmanlı döneminde 4 padişah ile çalışmış mal ve mülkünü kurduğu vakıflar aracılığıyla insanlığın hizmetine tahsis etmiştir.

Gebze'nin kentleşmesinde çok büyük emeği olan başta Çoban Mustafa Paşa vakfı olmak üzere Gebze'de kurulan 19 Osmanlı vakfı ile ilgili Gebze'nin yetiştirdiği Araştırmacı ve eğitimcilerden Medeniyet Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Gülfettin Çelik tarafından 16-19 yüzyıl Gebze sosyo ekonomik bir inceleme başlığı altında kitap haline getirilmiş, kitabın basımına merhum Gebze Belediye Başkanı Ahmet Penpegüllü destek sağlamış, Gebze Gazetesi tesislerinde basılan kitap bugün bir çok kütüphane ve eğitim kurumlarında bulunmakta. Söz konusu kitaptan Gebze bölgesindeki vakıflar ile ilgili Sayın Çelik'in yaptığı araştırmanın bir bölümünün özetini sizlerle paylaşıyorum:

GEBZE KAZASINDA KURULU OSMANLI DÖNEMİ VAKIFLAR

Osmanlı devlet yapısı içinde bazen bir nahiyeye, bazen bir kaza merkezi olarak var olan Gebze kasabası gerek bu hususlardan ileri gelen, gerek önemli bir coğrafi yerde kurulu bulunmasından kaynaklanan sebepleri ile bazı kurumların mevcut olduğu bir yerleşim birimi olmuştur. Bu kurumlar, o düzeydeki bir yerleşim biriminde varolan idari ve adli kurumların dışında vakıf, zaviye, imaret ve kervansaraylardır. Asırlar boyunca varlığını ve işlevini devam ettiren bu kurumların Gebze'nin sosyal ve ekonomik hayatındaki yeri önemlidir.

Osmanlı sosyal ve ekonomik yapısında vakıfların büyük önemi vardır. Zira vakıflar bu tür ülke sathına yayılmış kurumlar olarak sosyal hayattaki önemli belirleyicilikleri yanında, iktisadi bakımdan da sistemin ayrılmaz bir parçası durumundaydılar.

Osmanlı Devleti mali sistemi, merkez hazinesi, tımar sistemi ve vakıflar üçlüsüne dayalı idi. İslam hukukuna göre vakıflar özel mülke konu olsalar da gördükleri fonksiyon itibarıyla birer kamu kurumu niteliğindedirler. Bu bakımdan vakıflar aynı zamanda sosyal yapının da çok önemli bir belirleyicisi durumundaydılar.

Bunun önemli bir misali Gebze kazasında görülebilir. Gebze'nin, henüz fethedilip Osmanlı toprağı olduktan sonra sahip olduğu ilk kurumlardan birisi Sultan Orhan'ın vakfı olan topraklardır. Sultan Orhan'ın kurduğu bu vakfın Gebze'nin bir İslam şehri olmasında etkisi büyüktür. Yine benzer bir şekilde Gebze ikinci kez Çelebi Sultan Mehmet tarafından fethedilince Darıca (Darıca) karyesi Sultan Mehmed'in Bursa'da kurduğu vakfına bağlanmıştır. Bu dönemde bizzat devlet erkanı tarafından kurulup geliştirilen vakıf müessesinin misalleri olarak Gebze'de Osmanlı dönemi boyunca çok sayıda vakıf kurulmuş veya bazı yerleşim yerleri başka beldelerdeki vakıflara gelir olarak ayrılmışlardır.

Gebze'de kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Osmanlı döneminde şu vakıflar kurulmuştur.

Gebze'deki 19 Osmanlı Vakfının Yüzlerce Trilyonluk Malları Kimlerde?

* Vakıflar haftası dolayısı ile Gebze Gazetesi Gebze'deki vakıflarla ilgili önemli yazılar kaleme alıp yazmıştı. Gebze Gazetesi haberleri ile ilgili çok önemli tarihi belgeleri kamuoyuna açıklandı. Gebze'de Osmanlı döneminde 19 vakıf kurulmuştu. Bu vakıfların Gebze dışında da birçok mal varlığı bulunuyor. Asırlarca bir birinden güzel hizmetler üreten ve halka büyük hizmet veren vakıf mallarındaki vurgun ve talanlara kurban gitmesi vicdanları sızlatıyor.

* Gebzeli tarihçi ve araştırmacı Prof. Dr. Gülfettin Çelik'in Gebze'deki vakıf mallı ile ilgili yaptığı tarihi belgelere dayanan araştırmayı vakıflar haftası dolayısı ile gündeme getirip yetkililerin ilgisine sunduk. Özellikle siyasiler, Belediye başkanları ve milletvekillerini konuya el koyarak bu kıymetli vakıf malları kimlerin eline geçtiği araştırılıp kamuoyuna açıklanmalı. Katrilyonluk mal varlığına sahip olan Gebze'deki vakıfların malları özel şahısların eline geçtiği için bugün bu vakıfların camii, külliye ve hamamları parasızlıktan çökmek üzere.

MERKEZİ GEBZE'DE OLAN İO OSMANLI VAKFINİN EN BÜYÜĞÜ

Gazi Çoban Mustafa Paşa İmaret ve Vakfiyesi: 1523 yılında Gazi Mustafa Paşa'nın kurduğu imaret bir cami, 16 hücreli bir medrese 13 hücreli bir hangah, 12 adet sofa hücreli olan 7 tabhane, 1 kervansaray, 2 ahur, 1 kiler, 1 mutfak, 1 yemek salonu, 1 fırın, 1 odun ambarı, 1 türbe ve 2 oda kütüphaneden müteşekkil önemli bir eserdir. İlk kuruluş döneminde Mustafa Paşa bu müstemilatın kütüphanesine 46 cilt tefsir 30 cilt hadis şerhleri, 25 cilt usul ve furu' metin ve şerhleri 17 cilt fetva. 47 cilt kelam ve saire olmak üzere 165 kitap vakfetmiştir. Ancak vakfın bütün mal varlığı bu kadar değildir. Vakfın gerek buruda gerek devletin diğer bölgelerinde kendisine gelir alanı olan çok sayıda müstemilatı vardır. İlk dönemlerde Gebze'nin önemli kısmı bu vakfın arazidir. Gazi Mustafa Paşa, kurduğu vakfa gelir olsun diye birçok dükkan ve diğer akarı vakfetmiştir. Bunlar; Gebze'de bulunan 98 adet dükkan, bozhane, başhane ve bir aşçı dükkanı, Eskişehir köyünde beş fırın Filibe'de (Bulgaristanda) değirmenler, Edirne'de bir handir. Ayrıca Domuzluca karyesini de satın alarak vakfa gelir olarak vakfetmiştir.

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA VAKFINİN MAL VARLIKLARI

Vakfın mal varlığı gelir ve giderleri zaman içinde daha da artmış çeşitli bölgelerdeki han, hamam, dükkan gibi icareler ile çeşitli tımar arazilerinin bazı gelirleri vakfa bağlanmıştır. Ayrıca Haremeyn-i Şerifeyn evkafına bağlanan vakıf, bu vakfın gelirlerinden de istifade etme imkanı bulmuştur.

Gazi Mustafa Paşa Vakfının gelir ve gider alanları ile vakfa bağlı olan yerler (zaman içinde değişim göstermekle beraber) kayıtlardan çıkarılabildiği ölçüde tesbit edilebilir. 1811 yılı muhasebe kayıtlarına göre vakfın bu tarihteki gelir getiren mal varlığı şunlardan ibarettir.

İstanbul'un çeşitli yerlerdeki dükkanlar ve bir han, Rumelihisar'nda mahzen ve dükkanlar, Edirne'de dükkanlar, Selanik'de dükkanlar ve bir han, Eskişehir Köyünde bir dalyan, Gebze'de dükkanlar(bu dükkanların bir kısmı Han-ı Kebir adı ile anılan handadırlar. Bir tanesi ise vakfa bitişik olan bir demirci dükkanıdır) ve bağlar, Karamürsel, Edirne, Rusçuk, Silistre, Selanik ve Gebze'de hamamlar, Eskişehir'da otlak ve kışlak gelirleri bostan gelirleri, mukataa, civar köylerden sağlanan öşür gelirleri ve kirada bulunan bekar evleridir.

1827 yılı muhasebe kayıtlarında bunların yanında farklı olarak vakfın gelir getiren mülkü içine Kapudan Mustafa Paşa Hanı Samatya'da bostan, Burusa (Bursa)'da han ve hamamlar da görülmektedir,

ÇOBAN MUSTAFA PAŞA VAKFINİN GİDERLERİ

Vakfın giderleri Gebze'de vakıf bünyesinde mevcut olan imaret, kervansaray ve camiinin giderleri ile Eskişehir'de var olan Cami ve imaretinde vaki medresedeki talebeler ile ehli-fukaraya, Edirne ve diğer bazı yerlerdeki giderlere ayrılan masraflardır. Bunlar, Eskişehir'de var olan cami ve imareti ile vakfın bizzat inşa ettiği medresesindeki fakirler ile talebelerin zahire giderleri, bunların fodaluları masrafları, Gebze'deki imaretin cami ve medresesinin görevlerine ödenen maaşlar bunların giyecek masrafları talebelerin giderleri, mutfak giderleri, vakfın geliri olarak toplanan zahirenin Asitane-i Saadet'e (İstanbul) nakli masrafları,

caminin kandil yağı ve mumu masrafları, tamir ihtiyacı olan vakfın mallarına ayrılan paralardan oluşmaktadır.

Bu giderlere ayrılacak para yukarıda belirtilen mukataa ve kira gelirleri tımar arazilerinin vakıfça toplanan gelirleri yanında Haremeyn-i Şerifeyn evkafından alınan gelirlerden sağlanmaktadır. Ancak Haremeyn-i Şerifeyn Evkafına Gazi Mustafa Paşa Vakfının da bazı ödemeleri olabilmektedir,

Vakfın gelir ve giderleri dönemlere göre değişmektedir. Zaman içinde artan gelir ve giderlerdeki değişim aynı oranda olmamıştır. Özellikle Merkezi Hazine'de meydana gelen yüksek gider artışları üzerine vakıf gelirlerine de el konulması gibi temin edici bir yöntem olarak bazı mükellefiyetlerin vakıflara yükletilmesi bu dengesizliğin en önemli nedenidir.

18. yüzyıl sonlarında merkez maliyesinde ortaya çıkan önemli gider artışları vakıfların gelir ve giderlerinde ve yükümlülüklerinde bazı değişimleri beraberinde getirmiştir. Merkez hazine giderlerinde görülen artışlara karşılık gelirlerde de aynı oranda bir artış olmaması vakıfların gelirlerine el uzatılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bunun yolu olarak da bazı kamu giderleri vakıflarca yükseltilmiştir. Mustafa Paşa Vakfının da yaşadığı benzer bir durumdur. Vakıflar gelirlerinde dönem sonlarına doğru bir azalma olmasına rağmen giderler sürekli artmaktadır. Özellikle vakıfların gelir alan görevlilere ödenen yüksek tutarlar giderlerde önemli bir yekün tutmaktadır.

Vakfın Gebze ve Eskişehir'deki imaretinde, medrese ve camilerinde hizmetli bulunan duağuyan ve huddamın 1698 tarihindeki mevcut adedi 307'dir.

Bunların yıllık maaş giderleri ise 393.120 akçeye ulaşmaktadır. Giderlerin azaltılabilmesi gayesine matuf olarak bu tarihte 87 kişinin görevlerinin sona erdirilmesine karar verilmiştir.

MERKEZİ GEBZE'DE BULUNAN OSMANLI VAKIFLARI

2. Akçakocaoğlu İlyas Bey Vakfı: Orhan Gazi'nin kumandanlarından Akçakoca'nın oğlu ve Gebze'ye ilk olarak atanan kadı olduğu rivayet edilen İlyas Bey Gebze'de bir zaviye, mescid ve mektep yaptırarak bunları vakfetmiştir. Vakfın 18. yüzyılda şeh Kavağı ve Kartal nahiyelerinde mezra arazisi mülk toprağındandır.

3. Mehter Sinan Vakfı: Gebze'de Mustafa Paşa mahallesindeki Mehter Sinan Mescidi vakfidir.

4. Darıca'da Dergah-ı Mualla Yeniçerilerinin Para Vakfı: Dergah-ı Mualla Yeniçerilerinin kurduğu bir para vakfidir. Kredi müessesesi vazifesi görerek, talibine para veren bir vakıftı.

5. Sultan Orhan Vakfı: Gebze fethedilince Sultan Orhan Gebze'de kendi kurduğu vakfın karyesi olan Şems köyü ile Gebze şehir bölgesini değiştirmiş, burasını şehiriye temlik etmiştir. Bu arada kurulan Sultan Orhan Vakfına da çeşitli gelir kaynakları ayrılmıştır. Danişmend köyü bunlardan birisidir. Ayrıca Tonuzluca ve Tuzla karyeleri de bu vakfın karyerlerindendi.

Muhasebe kayıtlarına göre Gebze'de kurulu Sultan Orhan Vakfı 1700 yılında mukataa malları ve cizye gelirlerinden toplam olarak 166.110 akçe geliri ve 166.410 akçe de gideri vardı.

6. Kadı Fazlullah Efendi Vakfı: İlyas Bey'in damadı olduğu rivayet edilen Kadı Fazlullah Efendi'nin kurduğu vakıftır. Çeşitli yerlerde mal varlığı vardır. Bunlar 16. yüzyılda çeşitli tarlalar, çok sayıda dükkanlar, bir bağ bahçe yeri, bostanlık, dolap kuyusu ve bir handırlar. Ayrıca 1742 tarihinde Pendik köyündeki bir han da bu vakfın gelirleri arasında idi. 1831 yılı muhasebe kayıtlarına göre vakfın gelir kalemleri Pendik ve Çengel köyleri mukataaları ve onlara bağlı yerlerden sağlanan iltizam gelirleri vakfa öşür veren yerlerden sağlanan gelirler (bu tarihte toplam 58 kile hurubat gelir olarak alınmıştır.) menzilhanede bulunan bir kahvehaneden bulunan bir hane ev kirası ve yine Gebze'deki Kutbeddin Vakfından iki senede bir mutad olarak alınan gelirlerden ibarettir.

7. Kutbettin Çelebi Ve Seydi Çelebi Bin Kemalettin Vakfı: Kadı Fazlullah'ın torunlarından bulunan Kutbeddin ve Seydi Çelebi Gebze'de bir zaviye ve kütüphane yaptırarak buralarını vakfetmişlerdir. Bu kütüphanede birer cilt Bezzazi, Kuduri, Camiu-l Fusuleyn Sibah-ı Cevheri Muğrib, Kadı Han Molla Cami, Vikaye, iki cilt Hidaye kitapları mevcuttur. Ayrıca İznikmid'deki bir hamam ve bu vakıfça icara verilmek sureti ile işletilmekteydi.

8. Kutbeddin Bin İsmail Bin Hoca Fazlullah Vakfı: Nehriye köyünde binası, fırın ve iskelesi olan bir değirmen, parlu köprüsü yakınında iki değirmen, Küçüngen suyu üzerinde bir değirmeni bulunan bir vakıftı.

9. Fenarizade Vakfı: Çotak Karyesi'nin gelirlerine malik olan bu vakıf bu karyenin öşr-ü bostan, öşr-ü kovan, rusum-ı raiyyet ve sair rusumları denetlemekteydi. Ayrıca vakıf 1836 yılında Gebze'ye merbut bulunan Cuma karyesinde (köyünde) toplam 24 tarlanın üçte birer hissesine Haremeyn-i şerifeyn Evkafı ile birlikte sahipti.

10. Gemiciler Vakfı: Sultan Orhan Marmara Denizi'nde gemiciliğin gelişmesi için Gemiciler karyesinin (Bugünkü Dilovası Demirciler Köyü) beş çiftliğini bu vakfın geliri olarak vermiştir. Ancak son dönemde bunlar harap bir durumda kaldıklarından daha farklı olarak işletilmektedirler

Gebze'de Mal Varlığı Olup Gebze Dışında Kurulan Vakıflar'ın Sayısı: 9

* Merkezi Gebze dışında İstanbul ve Bursa gibi yerlerde olmasına rağmen Gebze'de mal varlığı bulunan vakıfların sayısı 9 Bu vakıfların büyük bir kısmı bugün şahısların mülkiyetine geçmiş durumda. Gebze'de vakıf mallarının dökümünü acilen çıkarıp envanter hazırlanması gerekiyor.

Yukarıda belirtilenlerin dışında Gebze kazası dışında kurulu olup burada mal varlığı bulunan vakıflar da vardır. Bu vakıflar da şunlardır.

1. Sultan Çelebi Mehmed'in Darıca Mukataası Vakfı: Darıca mukataası merkezi Bursa'da olan vakfın gelirlerindedi.
2. Bostani Ortası Vakfı: Dil iskelesini işletmekteydi

3. Hz. Eba Eyyüb el-Ensari Vakfı: Hereke ve Kadıllı Karyeleri bu vakfın gelirlerindendi.
4. Bostancıbaşı Abdullah Vakfı: İstavroz karyesi reayasının vergileri bu vakfın gelirlerindendi.
5. Bursa'da kurulu Yıldırım Bayezid Vakfı: Tuzla Karyesi bu vakfın
6. Valide Sultan Camii Vakfı: Merdubanlı-yı Büzürg (Büyük Merdivenli) karyesi Vakfın gelirlerindendi.
7. Sultan Selim Han Camii şerifi Vakfı: Gebze'de iki karye bu vakfın gelirleri arasındadır.
8. Şehzade Sultan Mehmet Vakfı: Maltepesi (nam-ı diğer Ören) bu Vakfın gelirlerindedir.
9. Sultan Ahmed Camii şerifi ve İmareti Vakfı: Sultan Ahmed'in İstanbul'da inşa ettirdiği cami-i şerif ve imaretine gelir sağlamak gayesi ile kurduğu vakıftır. Bu vakfın çeşitli gelirleri yanında İstanbul ve içlerinde Gebze kazası iskelelerinin de olduğu Marmara Denizi iskelelerinden mal alan, buraya mal getiren mütemekkin ve gayr-ı mütemekkin gayr-ı müslim tüccarın rüsüm-ı masdariyeleri, kapdanlıkları bac ve kantariye rusumları da gelirlerindedir.

Osmanlı Vakıf sistemi gerek ekonomi gerek sosyal yapının birçok alanına nüfuz etmiştir. "Sosyal Gruplar ilişkisi " başlığı altında ele alınacağı gibi vakıf sistemi tımar sistemi içine de girmiş ve önemli miktarda mali kaynakları denetlemiştir. Mevcut vakıf köyleri ile varolan ilişkiler sadece para yönlü olmamıştır. Vakıf gerek camileri ve imaretleri ve gerek medreseleri ile de sosyal hayatın her yönünde etkili olmuştur.

(Kaynak: 16.19. yüz yıl Gebze Sosyo Ekonomik Bir inceleme kitabı. Gebze Belediyesi Kültür hizmeti. Yazar: Doç.Dr. Gülfettin Çelik. Gebze gazetesi Matbaası 2003 - www.gebzegazetesi.com)

SONUÇ

Sonuç Olarak Çoban Mustafa Paşa Vakfı'nın Gebze'nin Kentleşmesine katkısı çok büyüktür.

Osmanlı'dan Cumhuriyete Gebze'nin kentleşme sürecine baktığımızda Gebze'de kurulan vakıfların bölgeye çok büyük katkısı olduğunu görüyoruz. Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde Gebze bölgesi adeta bir vakıf şehri. Bir çok vakfın Gebze'de hayır hizmeti yaptığı Gebze'nin bugünlere gelmesinde önemli rolü olduğu görülmekte.

Osmanlı döneminde 19 vakfın Gebze'de faaliyet gösterdiği; bunlar içerisinde Çoban Mustafa Paşa vakfının çok ayrı yeri olduğu tarihi belgelerde ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar hak ettiği değer verilme de Çoban Mustafa paşa Osmanlı döneminde 4 padişah ile çalışmış mal ve mülkünü kurduğu vakıflar aracılığıyla insanlığın hizmetine tahsis etmiştir.

Tam anlamı ile bir vakıf adamı olan Çoban Mustafa Paşa'nın Gebze bölgesindeki külliyesi ve vakıf malları 500 yıldan beri insanlığa hizmet vermektedir. Mustafa Paşa'nın sadece Gebze bölgesinde değil, başta İstanbul olmak üzere, Eskişehir il merkezindeki Kurşunlu Camii ve külliyesi, Gebze'deki Mustafa paşa külliyesinin adeta bir kopyası konumundadır. Edirne bölgesi,

o günkü Bulgaristan'ın Svilengrad şehri (Cisri Mustafa Paşa- Köprüsü) Filibe, Silistre gibi Bulgaristan da bir çok yerde vakıf malının olduğu bilinmekte. Makedonya'nın başkenti Üsküp de de adına yapılan Mustafa paşa Camii ve Makedonya'nın bir çok bölgesinde vakıf mallarının bulunduğu tarihi belgelerle ortaya çıkmaktadır. Rodos'un fethini gerçekleştiren Mustafa Paşa'nın Rodos'da da çok kıymetli vakıf mallarının olduğu bilinmekte.

Bu kadar önemli bir kişiliğe sahip kurduğu vakıf ve hayır hizmetleri ile 500 yıldan beri insanlığa hizmet eden ve gönüllerde yaşayan Çoban Mustafa Paşa'nın hayatı eserleri ve yaptığı hizmetler ile ilgili yeteri kadar araştırma yapılmaması, hayatı hakkında doğru dürüst bir bilginin olmaması, Gebze kültürü adına büyük bir eksiklik. Mustafa paşa ile ilgili ciddi çalışmalar yapılmalı, uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve vakıf hizmetleri adı ile bir sempozyum organize edilmeli, Mustafa Paşa'nın feth ettiği bölgelerde bilimsel araştırmalar yapılarak kurduğu vakıf hizmetlerinden bugünlere gelen tarihi eserler tek tek ortaya çıkartılarak, Çoban Mustafa Paşa'ya vefa borcu ödenmelidir.

Başta Türkiye olmak üzere, Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde Mekke'yi Mükerrreme Medine'yi Münevvere ve Kudüs'ü Şerif te bile vakıf eserleri olan Çoban Mustafa Paşa'nın kurduğu vakıflar ve vakıf eserleri arşivlerden tek tek araştırılıp tespit edilip ortaya çıkartılmalı. Bugünkü durumları görsel döküman haline getirilerek Mustafa Paşa'nın yaptığı eser ve hizmetler Gebze meydanında sergilenmeli. Gebze kent meydanının adı "Çoban Mustafa Paşa Kent Meydanı" olarak değiştirilmelidir.

Çoban Mustafa Paşa ile ilgili çok önemli bilimsel araştırma yapan akademisyenlerin araştırmaları mutlaka derlenmelidir. Başta ünlü tarihçilerimizden Merhum İbrahim Hakkı Konyalı, Araştırmacı gazeteci merhum Refi Cavat Ulunay, Prof. Dr Semavi Eyice gibi diğer araştırmacı, öğretim üyeleri ve bilim adamlarının yaptığı araştırmalar derlenerek bir araya getirilip Mustafa Paşa Külliyesindeki tarihi vakıf kütüphanesinde toplanmalıdır.

Mustafa Paşa Külliyesi'nin yıkılıp yok olmasını önlemek için bizzat dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Merhum Başbakan Menderes'in talimatı ile Çoban Mustafa Paşa'da tamirat başlatıldı. Türkiye'nin ilk mimarlarından Merhum Cahide Tamer Hanım efendinin 1961 ile 1970 yılları arasında restorasyonu tamirat dönemindeki verileri ve fotoğrafları bir araya getirilmeli. Tamiratın nasıl yapıldığı bilgi ve belgeler ile derlenerek araştırmacıların bilgisine sunulmalıdır.

En önemlisi bizzat Çoban Mustafa paşa tarafından vakfedilen ve bugün bir çok eserin ortada olmadığı Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesindeki kitaplar ortaya çıkartılmalı. Türk İslam eserleri müzesindeki Çoban Mustafa paşa kütüphanesine ait kitapların birer kopyası basılarak, Çoban Mustafa Paşa ile ilgili tüm bilgi belge, kitap ve dokümanlar bugünkü Çoban Mustafa paşa Külliyesindeki tarihi Kütüphanede kurulacak Çoban Mustafa paşa müzesinde bilim adamları ve ziyaretçilerin bilgisine sunulmalıdır.

GEBZE'NİN KENTLEŞME SÜRECİNDE ÇOBAN MUSTAFA PAŞA'NIN ÖNEMİ

Gebze Bölgesi'nin tarih, kültür ve turizm değerleri içerisinde çok önemli yere sahip Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin çok önemli yeri vardır. Çoban Mustafa Paşa'nın yüzlerce yıl önce

kurduğu ve içerisinde birbirinden kıymetli çok değerli yazma eserlerinin de bulunduğu Gebze Çoban Mustafa Paşa Kütüphanesi 1940'lı yıllarda yağmalanmış, vakfettiği arazileri, dükkânlar, han ve hamam ise özel şahısların mülkiyetine geçmiş. Gebze merkezinde Çoban Mustafa Paşa kervansarayı halen özel şahıs mülkiyetinde yıkılıp yok olmaktan kurtarılıp, Çoban Mustafa Paşa Kültür ve Araştırma Merkezi haline getirilmelidir.

Devlet adamı olarak yaptığı hizmetler ve kurduğu vakıfla Çoban Mustafa Paşa Gebze'nin kentleşmesinde çok önemli yere sahiptir. Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Gebze şehrinin kurulmasının temel taşı olmuş, yüzlerce yıldır Gebze Bölgesi Mustafa Paşa Külliyesi etrafında büyüyerek genişlemiş, bugün nüfusu bir milyona yaklaşan çok uluslu sanayi kuruluşları ile bir dünya kenti haline gelmiştir. Kocaeli büyükşehir belediyesi tarafından düzenlenen "ULUSLARARASI ÇOBAN MUSTAFA PAŞA ve KOCAELİ TARİHİ – KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU – IV " için hazırladığım bu bildiri ile Sempozyumun düzenlendiği Mart 2017 yılı'nın böyle bir ilk bahar mevsimin'de 488 yıl önce 1529'da Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte Viyana seferine giderken Nisan ayında vefat eden ve vasiyeti üzerine cenazesi Gebze'ye getirilerek Külliye'deki Türbesine defnedilen, büyük devlet adamı ve vakıf insanı Gazi Çoban Mustafa Paşayı rahmet, minnet ve şükranla anıyorum.

KAYNAKÇA

BİLGİ NOTU: Kaynak ve Kaynakçalarla ilgili Bilgi Notu : Bu bildiri ve araştırma yazısı'nın hazırlanmasında isimlerini bildiri için' de yazdığımız tüm kitap, belge, bilgi, fotoğraf ve belgesel görüntülerin arşivi, merkezi Çoban Mustafa Paşa'nın türbe ve külliyesi'nin bulunduğu Gebze'de olan, İlim Kültür ve Tarih Araştırmaları Merkezi (İKTAV) Gebze kütüphanesi ve Devri Alem belgesel tv program arşivlerin'de yer almaktadır. Kütüphane ve Devri Alem belgesel tv program arşivi araştırmacıların hizmetindedir. (www.belgeselyayincilik.com - E-post: belgeselyayincilik@gmail.com)

(*) Doç.Dr.Mehmet Z.İbrahimgil, Bildirisini Hazırlarken Yararlandığı Kaynakların Açıklaması :

- (1) Gliša Elezoviç, Turski Spomenici u Skoplju, Galsnik Skopskog Naučnog Društva, Kn.V, Skopje, 1929,
- (2) 43-260. 2 VGMA, D.632/8, s.462-468'de Hicri 920/miladi 1514 tarihli Vakfiye; Söz konusu vakfiye Makedon dilinde Luben Lape, Tetovo i Tetovsko Niz İstoriyata, Kn. I, Tetovo, 1982, s. 170-175 adlı eserde yorumlanmıştır.
- (3) Hammer, İstoriya Otomanskog Carstva, Kn. IV, Belgrad, 1980, s.336.
- (4) Hammer, a.g.e., s.336.
- (5) Elezoviç, a.g.m., s. 257.
- (6) Danişmend, İsmail Hâmi, Osmanlı Devlet Erkânı, Türkiye Yayınevi. İstanbul, 1961, s.13.
- (7) Hicri 917/miladi 1511 tarihli Üsküp Hatuncuklar Camii Vakfiyesinde bahsedilmektedir.
- (8) Hamer, a.g.e., s.103-104; Elezoviç, a.g.m., s. 257; E.H, Ayverdi,Avrupa'da Osmanlı Mimarisi, C. III, İstanbul, 1981, s. 262-263.
- (9) VGMA, D.632/8, s.462-468'dedir. Vakfiyenin bir örneği de Üsküp Milli Tarih Arşivi'nde bulunmaktadır. Diğer bir örneği de Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindedir.

- (10) Vakfiye ilk olarak C.Elezoviç, tarafından "Turski Spomenici u Skoplju", Glasnik Skopskpg Naučnog Društva, Kn.VI, Skopje, 1930, s.713-813'de Sırpça olark yorumlanmıştır.
- (11) 623 numaralı defterin 147.sayfa 158.sirasında kayıtlı Mustafa Paşa Vakfı 'na âid 1077 târîhli vakfiye zeylinin kaydı.
- (12) 1453 Tarihli Mufassal Defterinde, Vrapçište ve Tumçevište Köyleri'ni Sultan II. Murat'ın Mehmet Paşa'nın Selçuk adındaki eşine vakfettiği, Selçuk Hanım söz konusu köyleri kendi özel mülkü olarak idare etmiştir.
- (13) Söz konusu satışın yapıldığı 1477 yılında, 1 Venedik Dukası, 35 akçe'ye bedel olduğunu, 1528 tarihli Mufassal Defteri kayıtlarından öğreniyoruz.
- (14) Söz konusu Mufassal Defterinde, bu satıştan satılan köy temlikleri ile ilgili bir kısım mülkün Süleyman Çelebi'nin aile vakfına ait olduğu itirazı üzerine, Süleyman Çelebi'nin oğlu Osman Çelebi tarafından dava açıldığı ve davanın dönemin Rumeli Kazaskeri Fahrettin Efendi tarafından davanın görüldüğü, karara bağlanan davanın 1528 tarihli Mufassal defterine işlendiği görülmektedir.
- (15) Makedonya Milli Tarih Arşivi 1528 Tarihli Mufassal Defteri; Luben Lape, Tetovo i Tetovsko Niz İstorijata, Kn. I,Tetovo, 1982, s. 170-175.
- (16) Makedonya Milli Tarih Arşivi 1545 Tarihli Mufassal Defteri; Luben Lape, a.g.e., s. 170-175.
- (17) Ayverdi, III, 2000, 264; Elezoviç, 1925, 713; Kumbaraci-Bogoeviç, 1998, 63.

